

# PRIRUČNIK ZA OSNAŽIVANJE KAPACITETA JEDINICA LOKALNE SAMOUPRAVE ZA ZAPOŠLJIVOST SAKUPLJAČA OTPADA



**Izdavač:**

Fondacija Centar za demokratiju

Kraljice Natalije 70/II, Beograd

[www.centaronline.org](http://www.centaronline.org)

info@centaronline.org

Lektura: Ivan Kuzmanović

Dizajn: Pozitiv MVP

Mesto i godina izdanja: Beograd, 2025.

Izradu ove publikacije omogućila je Vlada Švajcarske u okviru programa „PRO – Lokalno upravljanje za ljude i prirodu“, koji zajednički sprovode agencije Ujedinjenih nacija u Srbiji – UNOPS, UNICEF, UN-FPA i UNEP, u saradnji sa Vladom Republike Srbije. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost Fondacije Centar za demokratiju i ne predstavlja nužno zvanični stav Vlade Švajcarske, Vlade Republike Srbije ili UN agencija.

# Sadržaj

|                                                                                                                                                                                          |    |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| SPISAK SKRAĆENICA . . . . .                                                                                                                                                              | 4  |
| O PRIRUČNIKU . . . . .                                                                                                                                                                   | 5  |
| PROCENA LOKALNIH MEHANIZAMA PODRŠKE SAKUPLJAČIMA OTPADA I KAPACITETA PRUŽALACA USLUGA U 12 JLS – KLJUČNI NALAZI I IZAZOVI . . . . .                                                      | 6  |
| Sadržaj planova razvoja jedinica lokalne samouprave . . . . .                                                                                                                            | 7  |
| Pružanje usluga i aktivnosti u sektoru socijalne zaštite . . . . .                                                                                                                       | 7  |
| Pružanje usluga i aktivnosti u sektoru zdravstvene zaštite . . . . .                                                                                                                     | 8  |
| Mogućnosti obrazovanja . . . . .                                                                                                                                                         | 8  |
| Mogućnost zaposlenja . . . . .                                                                                                                                                           | 9  |
| Porodice sakupljača otpada: obrazovanje, zapošljavanje i socijalna uključenost . . . . .                                                                                                 | 9  |
| POTENCIJALI POVEĆANJA ZAPOSŁJIVOSTI SAKUPLJAČA OTPADA U POSTOJEĆIM USLOVIMA . . . . .                                                                                                    | 11 |
| PREPORUKE ZA JEDINICE LOKALNE SAMOUPRAVE (JLS) . . . . .                                                                                                                                 | 12 |
| ANTIDISKRIMINACIJA I SENZITIVIZACIJA ZAPOSŁENIH U JLS KAO CILJ . . . . .                                                                                                                 | 13 |
| Preporuke za unapređenje antidiskriminacije i senzitivizacije u JLS . . . . .                                                                                                            | 14 |
| OBRAZOVANJE I PREKVALIFIKACIJE . . . . .                                                                                                                                                 | 15 |
| SAVREMENO OPISMENJAVANJE: Obuke opšte i osnovne digitalne pismenosti . . . . .                                                                                                           | 17 |
| KOMUNIKACIJSKE I POSLOVNE VEŠTINE . . . . .                                                                                                                                              | 19 |
| NACIONALNA SLUŽBA ZA ZAPOSŁJAVANJE: VODIČ ZA ZAPOSŁJAVANJE, RAZVOJ POSLOVNE KULTURE I KOMUNIKACIJSKIH VEŠTINA, UKLJUČUJUĆI PRAKTIČNE RADIONICE ZA IZRADU RADNE BIOGRAFIJE (CV) . . . . . | 21 |
| PREDUZETNIŠTVO I SUBVENCije ZA POSEBNO OSETLJIVE POPULACIONE GRUPE . . . . .                                                                                                             | 23 |
| OBUKA ZA PISANJE PROJEKATA I TRAŽENJE ALTERNATIVNIH IZVORA PRIHODA . . . . .                                                                                                             | 24 |
| ZADRUŽNI RAD . . . . .                                                                                                                                                                   | 25 |
| SARADNJA SA CIVILNIM SEKTOROM . . . . .                                                                                                                                                  | 26 |
| LOKALNA MEĐUPOVEZANOST RAZLIČITIH JLS . . . . .                                                                                                                                          | 27 |
| RODNA RAVNOPRAVNOST . . . . .                                                                                                                                                            | 28 |
| PRAVO NA ZDRAVSTVENU ZAŠTITU . . . . .                                                                                                                                                   | 29 |
| SOCIJALNA I RADNA PRAVA . . . . .                                                                                                                                                        | 31 |
| Informisanje i podizanje svesti. . . . .                                                                                                                                                 | 31 |
| ZAKLJUČAK . . . . .                                                                                                                                                                      | 33 |
| APPENDIX 1: PRIMER AGENDE JEDNODNEVNE OBUKE ZA ZAPOSŁENE U JLS . . . . .                                                                                                                 | 34 |
| APPENDIX 2: PRIMER AGENDE JEDNODNEVNE OBUKE O KOMUNIKACIJSKIM I POSLOVNIM VEŠTINAMA: Sticanje savremenih životnih veština . . . . .                                                      | 35 |

# Spisak skraćenica

|                    |                                                                                                           |
|--------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>AFD</b>         | Agence Française de Développement / Francuska agencija za razvoj                                          |
| <b>CEEPUS</b>      | Central European Exchange Program for University Studies / Srednjoevropski program univerzitetske razmene |
| <b>CSR</b>         | Centar za socijalni rad                                                                                   |
| <b>DZ</b>          | Dom zdravlja                                                                                              |
| <b>EBRD</b>        | European Bank for Reconstruction and Development / Evropska banka za obnovu i razvoj                      |
| <b>JKP</b>         | Javno komunalno preduzeće                                                                                 |
| <b>JLS</b>         | Jedinica lokalne samouprave                                                                               |
| <b>LRP</b>         | Livelihood Restoration Plan / Plan obnove sredstava za život                                              |
| <b>NSZ</b>         | Nacionalna služba za zapošljavanje                                                                        |
| <b>OŠ</b>          | Osnovna škola                                                                                             |
| <b>PRO Program</b> | Lokalno upravljanje za ljude i prirodu                                                                    |
| <b>RWMC</b>        | Regional Waste Management Centres / Regionalni reciklažni centri                                          |
| <b>RZS</b>         | Republički zavod za statistiku                                                                            |
| <b>SKGO</b>        | Stalna konferencija gradova i opština                                                                     |
| <b>SŠ</b>          | Srednja škola                                                                                             |
| <b>SWP</b>         | Solid Waste Programme / Program čvrstog otpada                                                            |
| <b>ZC</b>          | Zdravstveni centar                                                                                        |



# O Priručniku

Priručnik za osnaživanje kapaciteta jedinica lokalne samouprave za zapošljivost sakupljača otpada (u daljem tekstu Priručnik) kreiran je iz potrebe da se dodatno ojačaju kapaciteti zaposlenih u jedinicama lokalne samouprave (JLS), kako bi efikasnije prepoznavali, razumeli i odgovorili na izazove koji najviše pogađaju posebno osetljive populacione grupe. Priručnik je namenjen zaposlenima u JLS, bez obzira na njihovu poziciju, nivo odgovornosti ili sektor u kojem rade. Zamišljen je kao praktičan i primenljiv alat za jačanje kapaciteta za inkluzivno planiranje i efikasno odgovaranje na potrebe sakupljača otpada. Priručnik mogu koristiti zaposleni u skupštinama opština i gradova, Nacionalnoj službi za zapošljavanje, centrima za socijalni rad, zdravstvenim ustanovama, obrazovnim i predškolskim institucijama, javnim komunalnim preduzećima i kulturnim ustanovama, kao i predstavnici organizacija civilnog društva koji deluju na lokalnom nivou.

Prvi deo Priručnika daje uvod u ciljeve i pristup programa „**PRO – Lokalno upravljanje za ljude i prirodu**“ (u daljem tekstu **PRO Program**), nakon čega se prikazuje širi kontekst i identifikuju ključni izazovi s kojima se suočavaju JLS u pružanju adekvatnih usluga posebno osetljivim populacionim grupama, s posebnim osvrtom na sakupljače otpada.

U centralnom delu Priručnika predstavljene su konkretne preporuke za jačanje lokalnih kapaciteta u domenu zapošljivosti sakupljača otpada. Ove preporuke su tematski strukturirane kroz ključne predušlove za unapređenje zapošljivosti, a svako poglavlje je posvećeno jednom od njih: antidiskriminacija i senzitivizacija; obrazovanje i prekvalifikacije; digitalna i funkcionalna pismenost; saradnja sa Nacionalnom službom za zapošljavanje (izrada CV-ja, priprema za intervju, aktivno traženje posla); preduzetništvo i subvencije; pisanje projekata i pronalaženje alternativnih izvora finansiranja; zajedničko organizovanje, partnerstvo sa civilnim sektorom i međusektorska povezanost; rodna ravnopravnost; pravo na zdravstvenu zaštitu; i radna i socijalna prava.

Kroz sve ove oblasti Priručnik ukazuje na postojeće resurse i alate, ali i na prostor za njihovo unapređenje. Cilj je da se omogući sistemski pristup koji vodi ka poboljšanju životnih uslova i povećanju zapošljivosti sakupljača otpada.

Na osnovu analize „Procena postojećeg stanja i lokalnih mehanizama za sistemsku podršku sakupljačima otpada, kao i kapaciteta pružalaca usluga u odabranim jedinicama lokalne samouprave“, sprovedene tokom 2024. godine, zaključeno je da je ključ za dugoročno unapređenje životnog standarda sakupljača otpada i drugih osetljivih populacionih grupa istovremeno jačanje institucionalnih kapaciteta i kontinuiran, koordinisan rad na razvoju i unapređenju lokalnih akcionih planova za njihovu podršku.

Priručnik je izrađen u okviru PRO Programa koji zajednički sprovode agencije Ujedinjenih nacija u Srbiji (UNOPS, UNICEF, UNFPA i UNEP) u saradnji sa Vladom Republike Srbije, a uz finansijsku podršku Vlade Švajcarske, u periodu od 1. januara 2023. godine do 31. decembra 2026. godine. Cilj Programa PRO je da doprinese poboljšanju dobrobiti i kvaliteta života građana i građanki kroz uspešnije lokalno upravljanje, socijalnu inkluziju i zaštitu životne sredine u 110 gradova i opština širom Srbije. Program PRO će istovremeno pružiti podršku i određenom broju sakupljača otpada kako bi im se omogućilo da se lakše prilagode promenama koje donosi modernizacija sistema upravljanja otpadom na teritoriji onih jedinica lokalne samouprave (JLS) koje su uključene u Program čvrstog otpada, sufinansiranog od strane Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD) i Francuske agencije za razvoj (AFD).



# Procena lokalnih mehanizama podrške sakupljačima otpada i kapaciteta pružalaca usluga u 12 JLS – ključni nalazi i izazovi

Program čvrstog otpada (SWP) ima za cilj poboljšanje sistema upravljanja otpadom u Srbiji, zatvaranjem 15 opštinskih deponija i razvojem šest regionalnih reciklažnih centara (Sombor, Sremska Mitrovica, Kalenić, Duboko, Nova Varoš, Pirot) koji će obuhvatati 42 JLS, kao i multiregionalnog primarnog sistema sortiranja otpada. Planirano preusmeravanje otpada ka šest regionalnih reciklažnih centara može imati značajne implikacije po egzistenciju sakupljača otpada, jer bi deo njih mogao ostati bez dosadašnjih izvora prihoda, što dodatno ukazuje na potrebu za pravovremenim i koordinisanim merama podrške. U okviru Programa čvrstog otpada, razvijen je Plan obnove sredstava za život (Livelihood Restoration Plan - LRP) u skladu sa zakonodavnim okvirom, kao i socijalnim politikama i politikama zaštite životne sredine EBRD (*European Bank for Reconstruction and Development*) i AFD (*Agence Française de Développement*).

Uprkos ograničenjima u vezi sa pristupom pouzdanim statističkim podacima o sakupljačima otpada, procenjeno je da je između 30.000 i 50.000 individualnih sakupljača otpada aktivno u Republici Srbiji, većinom pripadnika romske nacionalne zajednice. Aktivnosti sakupljača otpada čine nešto više od 80% ukupne aktivnosti povezane sa bilo kakvim oblikom reciklaže u Republici Srbiji. Prikupljanje otpada predstavlja značajnu priliku za zapošljavanje i ekonomsko uključivanje osoba sa ograničenim prethodnim radnim iskustvom, nedovoljno razvijenim životnim veštinama i nižim nivoom formalnog obrazovanja. Međutim, njihov status na tržištu rada ostaje neformalan, jer nisu zaposleni na osnovu ugovora o radu niti angažovani po nekom drugom ugovornom osnovu, a takođe ne predstavljaju deo registrovanih preduzeća ili korporacija za prikupljanje i reciklažu otpada. Pored izloženosti nebezbednim uslovima rada i rizicima povezanim sa opasnim otpadom, sakupljači otpada se suočavaju i sa složenim životnim okolnostima, uključujući otežan pristup zdravstvenoj zaštiti, obrazovanju i uslugama socijalne zaštite. Ovakve okolnosti mogu doprineti produbljivanju društvene stigmatizacije i marginalizacije ovih grupa. Istovremeno, JLS se često suočavaju sa ograničenim institucionalnim i organizacionim kapacitetima za sistemsko uključivanje sakupljača otpada u opštinske i gradske sisteme upravljanja otpadom, koji su najčešće u nadležnosti javnih komunalnih preduzeća. Zbog toga je posebno važno razvijati inkluzivne politike i programe usmerene ka njihovom pravnom i socijalnom prepoznavanju.

Kao osnova za izradu Priručnika sprovedeno je mapiranje postojećeg stanja, lokalnih mehanizama podrške sakupljačima otpada i kapaciteta pružalaca usluga u 12 JLS koje će biti uključene u četiri regionalna reciklažna centra i to:

- **Regionalni reciklažni centar u Somboru** (uključene JLS u mapiranje: Kula, Odžaci, Bač, Apatin)
- **Regionalni reciklažni centar u Sremskoj Mitrovici** (uključene JLS u mapiranje: Sremska Mitrovica, Ruma, Šid)
- **Regionalni reciklažni centar u Kaleniću** (uključene JLS u mapiranje: Ub, Obrenovac, Loznica, Valjevo)
- **Regionalni reciklažni centar Duboko** (mapiranje u JLS Prijepolje)

Mapiranjem kapaciteta JLS obuhvaćeno je 12 JLS:

- |                      |           |               |             |
|----------------------|-----------|---------------|-------------|
| 1. Apatin            | 2. Bač    | 3. Kula       | 4. Loznica  |
| 5. Obrenovac         | 6. Odžaci | 7. Prijepolje | 8. Ruma     |
| 9. Sremska Mitrovica | 10. Šid   | 11. Ub        | 12. Valjevo |

Prepoznate ranjive grupe u svih 12 JLS su: Romi, osobe sa invaliditetom, staračka samačka domaćinstva, samohrane majke, deca sa smetnjama u razvoju.

Sakupljači otpada su, kako se pokazalo, višestruko ranjiva grupa. Njihova finansijska situacija, otežani uslovi pribavljanja osnovnih sredstava za život, kao i često romsko poreklo čine ih posebno osetljivom populacionom grupom. Iz tog razloga, fokus ovog Priručnika usmeren je na prepoznavanje specifičnih potreba i potencijala, sa ciljem daljeg jačanja kapaciteta JLS u oblasti zapošljivosti sakupljača otpada i razvoja održivih strategija podrške koje doprinose njihovoj socijalnoj i ekonomskoj inkluziji.

## Sadržaj planova razvoja jedinica lokalne samouprave

Većina JLS obuhvaćenih mapiranjem kapaciteta ima usvojen plan razvoja ili nacrt takvog plana, s izuzetkom Apatina i Valjeva. Iako postoje informacije o izradi ovih dokumenata, oni nisu dostupni na zvaničnim internet stranicama JLS. Loznica je pristupila izradi svog plana 2024. godine, dok je Plan razvoja za period 2023–2030 za Sremsku Mitrovicu trenutno nedostupan.

Pitanja deponija i sakupljanja otpada, uz povremeno pominjanje reciklažnih dvorišta ili drugih sakupljačkih stanica uglavnom su obuhvaćena lokalnim planovima u okviru poglavlja posvećenih komunalnom otpadu. U tim dokumentima, međutim, retko se detaljnije razmatraju potrebe sakupljača otpada ili romske zajednice, što dodatno ukazuje na značaj sistematskog sagledavanja mogućnosti za unapređenje životnih uslova ovih građana i građanki i njihovo uključivanje u šire razvojne politike.

Kada je reč o sakupljačima otpada i/ili programima usmerenim ka romskoj populaciji, uočene su različite mere podrške u lokalnim zajednicama: u Baču se sprovodi podrška zapošljavanju teže zapošljivih lica, dok su u Rumi i Ubu razvijeni planovi za zapošljavanje i smanjenje nezaposlenosti, uključujući i programe javnih radova. U Baču i Odžacima prepoznata je potreba za sveobuhvatnijom zdravstvenom zaštitom i unapređenjem zdravlja. U Odžacima i Rumi postoje aktivnosti koje podstiču punu uključenost romske populacije u sve nivoe obrazovanja – od predškolskog do visoko-školskog – kao i programe funkcionalnog obrazovanja odraslih. Takođe, u Odžacima postoji Romski kulturni centar, dok Ruma sprovodi mere usmerene na unapređenje socijalne inkluzije.

U Ubu je u toku izrada Lokalnog akcionog plana (LAP) za Rome, dok LAP za Rome i Romkinje postoji u Sremskoj Mitrovici. U većini ostalih JLS, LAP za Rome je prethodno postojao, ali je njegov rok važenja istekao, dok novi plan još nije usvojen.

## Pružanje usluga i aktivnosti u sektoru socijalne zaštite

Najčešće ostvareno socijalno pravo u JLS je pravo na redovnu ili jednokratnu finansijsku pomoć. Međutim, potrebe za uslugama socijalne zaštite u stalnom su porastu u svim JLS.

Najzastupljenije usluge socijalne zaštite u posmatranim JLS su dnevni boravak, pomoć u kući i usluga ličnog pratioca, dok su ostale usluge dostupne samo u pojedinim opštinama i gradovima. Usluge svratišta i personalne asistencije za odrasle osobe sa invaliditetom nisu razvijene ni u jednoj od mapiranih JLS.

Pojedine usluge dostupne su isključivo u određenim JLS, i to: pravo na tuđu negu i pomoć (Obrenovac, Odžaci); smeštaj u prihvatilište (Obrenovac); stanovanje uz podršku za mlade koji se osamostaljuju, odnosno napuštaju sistem socijalne zaštite (Kula, Obrenovac); predah smeštaj (Obrenovac); savetovališne usluge (Bač, Kula, Loznica, Ruma, Sremska Mitrovica, Valjevo); SOS telefonsko savetovanje (Loznica); kao i porodično orijentisane rane intervencije (Sremska Mitrovica).

Kao ključni izazovi u pružanju kvalitetnih usluga socijalne zaštite ističu se: nedostatak finansijskih i logističkih resursa, uključujući prevozna sredstva; neadekvatna prostorna rešenja koja otežavaju efikasnu realizaciju usluga; kao i nedovoljan broj stručnog kadra u organima opštine/grada, domovima zdravlja i institucijama koje pružaju socijalnu podršku posebno osetljivim populacionim grupama – uključujući socijalne radnike, psihologe, pedagoge, defektologe i logopede.

Specijalizovani programi namenjeni posebno osetljivim populacionim grupama su: stanovanje, zdravstvena i socijalna zaštita, besplatan vrtić, javni prevoz, užina, besplatni udžbenici za školovanje dece iz ranjivih grupa, jednokratna ili kontinuirana novčana pomoć (nagrade, stipendije), mesečni paketi hrane. Uočena je i nedovoljna dostupnost programa i akcionih planova za žene, mlade i decu iz drugih posebno osetljivih populacionih grupa.

## Pružanje usluga i aktivnosti u sektoru zdravstvene zaštite

Redovni preventivni zdravstveni pregledi za opštu populaciju sprovode se u svim JLS, međutim, odziv posebno osetljivih populacionih grupa i dalje je ograničen, što je delimično posledica nedostatka svesti o značaju ovih pregleda za zdravlje i ograničenih informacija dostupnih tim zajednicama. Mobilni zdravstveni timovi ili zdravstvene stanice postoje u većini sela/naselja koja pripadaju JLS.

Opšti aspekti za unapređenje u zdravstvenom sistemu u većini JLS pružaju jasne mogućnosti za razvoj i jačanje dostupnosti i kvaliteta zdravstvenih usluga. Identifikovani su izazovi kao što su manjak lekara u primarnoj zdravstvenoj zaštiti (npr. Kula – 10 lekara; Loznica – 21 lekar), potreba za dodatnom podrškom lekarima i drugim zdravstvenim radnicima kako bi se smanjilo opterećenje, kao i potreba za modernijom medicinskom opremom (Kula, Loznica). Takođe, povećanje broja vozila za lakši pristup udaljenim i nepristupačnim mestima (Prijepolje, Sremska Mitrovica) predstavlja priliku da se još više unapredi pokrivenost i dostupnost usluga.

Specifični izazovi u dostupnosti zdravstvene zaštite, poput nedostatka zdravstvenih radnika, predstavljaju priliku za unapređenje sistema. Potencijalna rešenja uključuju ukidanje Uredbe o zabrani zapošljavanja u javnom sektoru, redefinisane normativne norme rada, bolje planiranje kadrova na nacionalnom nivou, kao i angažovanje penzionisanih lekara i drugih zdravstvenih radnika. Takođe, uključivanje privatnog sektora u sistem zdravstvenog osiguranja može dodatno doprineti većoj dostupnosti i kvalitetu usluga. Posebna pažnja se posvećuje problemu nedovoljnog broja mladih lekara koji ulaze u sistem u odnosu na prirodni odliv kadra kroz penzionisanje ili odlazak iz sistema, kao što je primećeno u Prijeopolju i Ubu, što predstavlja priliku za strateško planiranje i jačanje kadrovskih kapaciteta.

U većini JLS još uvek ne postoje posebno osmišljeni programi prevencije i promocije zdravlja usmereni na posebno osetljive populacione grupe. Ipak, postoji prostor za jače uključivanje drugih sektora, socijalne zaštite, obrazovnih ustanova i organizacija civilnog društva, u aktivnosti podizanja svesti o značaju očuvanja zdravlja i dostupnim uslugama preventivne zdravstvene zaštite.

Za posebno osetljive populacione grupe, posebno romsko stanovništvo, jedan od ključnih izazova predstavlja ograničena dostupnost i pristupačnost zdravstvenih usluga, uključujući fizičke, kulturne i materijalne barijere, kao i niži obuhvat ovih grupa zdravstvenom zaštitom. Značajnu ulogu u prevazilaženju ovih prepreka imaju romski koordinatori na nivou opštine i zdravstvene (romske) medijatorke, čiji angažman olakšava pristup uslugama i poboljšava uključenost. Dobri primeri uključuju organizovanje mobilnih zdravstvenih timova, informativne kampanje o preventivnim pregledima i program edukacije u zajednici, čime se direktno doprinosi boljoj dostupnosti zdravstvene zaštite. Pojedine JLS, poput Bača i Valjeva, izveštavaju o sprovođenju preventivnih zdravstvenih pregleda za sakupljače otpada, koji su većinom Romi, kao i o redovnim intervencijama na deponijama, (posebno onim van zvaničnog sistema otpada), što predstavlja praktičan model inkluzivnog pristupa zdravstvenoj zaštiti u lokalnim zajednicama.

## Mogućnosti obrazovanja

U svim JLS obezbeđeno je redovno i vanredno školovanje, kao i nastavak obrazovanja za odrasle. Dodatno, u saradnji sa Nacionalnom službom za zapošljavanje (NSZ), dostupni su različiti vidovi prekvalifikacije i dokvalifikacije, što omogućava odraslim osobama sticanje novih veština i bolju uključenost na tržište rada.

Kako bi se smanjila razlika između visokog procenta prevremenog napuštanja osnovnog obrazovanja i zahteva tržišta rada, u JLS Apatin, Kula i Ruma postoje škole za osnovno obrazovanje odraslih. Na ovaj način se podiže svest o važnosti završetka osnovne škole, čime se stiču minimalni uslovi za zapošljavanje i unapređuje ekonomska samostalnost.

Prevremeno napuštanje školovanja, često uslovljeno dečjim radom, migracijom porodice u inostranstvo ili ranim sklapanjem brakova, predstavlja ozbiljnu prepreku obrazovanju i uključivanju ranjivih grupa. Kako bi se podržalo školovanje dece iz ovih grupa, u školama se organizuje pomoć kroz obezbeđivanje besplatnih udžbenika, užina, nagrada, stipendija i besplatnog javnog prevoza.

U većini JLS, osim Sremske Mitrovice, primećuje se rastući problem nedostatka stručnog kadra, psihologa, pedagoga, defektologa, uz ograničen broj postojećeg nastavnog osoblja, što dodatno otežava kvalitetnu podršku deci iz ranjivih grupa.



## Mogućnost zaposlenja

U većini JLS postoji saradnja između Nacionalne službe za zapošljavanje i Centra za socijalni rad, kao i sa tehničkim i strukovnim školama, u cilju obezbeđivanja mogućnosti zaposlenja.

Primetan je manjak stručnjaka iz određenih oblasti, poput inženjera, pravnika, ekonomista i drugih sektora industrije, koji bi mogli doprineti ekonomskom razvoju JLS. Međutim, ova radna mesta nisu u najvećem broju slučajeva pogodna za zapošljavanje posebno osetljivih populacionih grupa. S druge strane, postoji značajna potražnja za jednostavnijim zanimanjima, kao što su varioci, bravari, kuvari, tekstilni, građevinski i poljoprivredni radnici, što predstavlja prostor za uključivanje i zapošljavanje osetljivih populacionih grupa, posebno Roma i drugih nezaposlenih osoba.

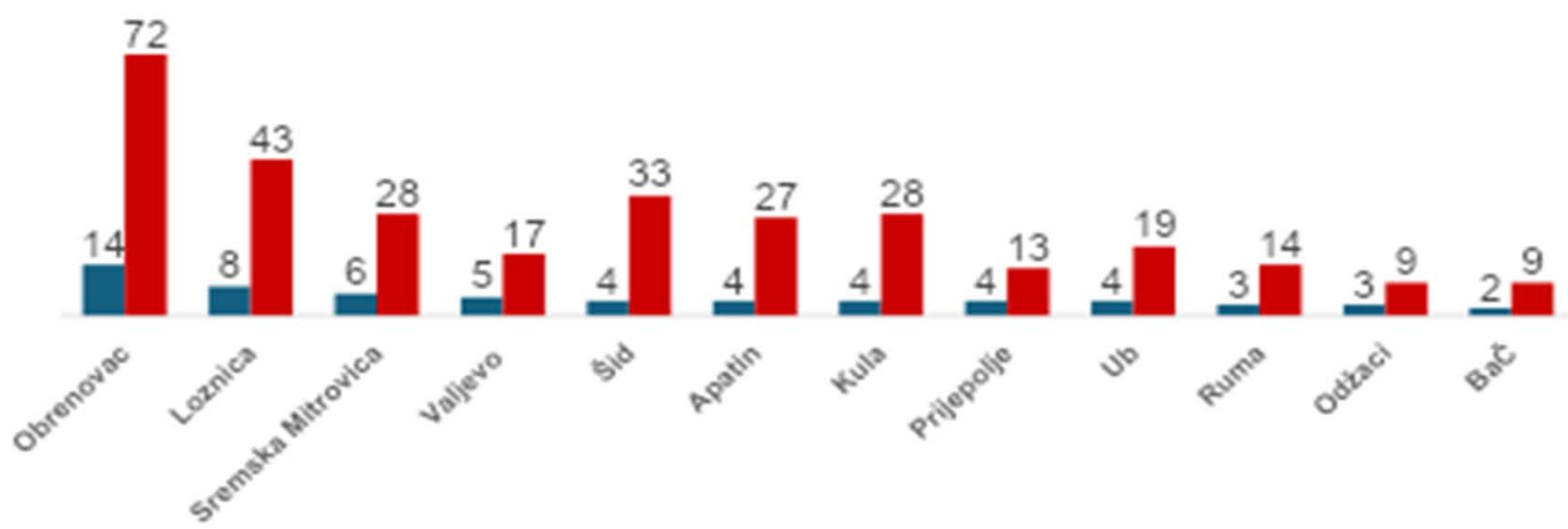
Zajednički izazov u većini JLS je što, pored aktivnih mera zapošljavanja za navedena zanimanja, interesovanje ostaje ograničeno zbog niskih finansijskih naknada i nesigurnosti ugovora. Kao rezultat toga, pripadnici posebno osetljivih populacionih grupa često se opredeljuju za ostanak u sistemu socijalne i novčane pomoći ili u neformalnim aktivnostima, poput prikupljanja otpada.

U pojedinim JLS postoje specifični programi podrške: Apatin, Obrenovac i Valjevo imaju programe zapošljavanja usmerene na romsko stanovništvo, dok Loznica sprovodi programe subvencionisanog i samostalnog zapošljavanja za Rome. S druge strane, u Baču, Kuli, Odžacima, Prijepolju, Rumi, Sremskoj Mitrovici, Šidu i Ubu trenutno ne postoje posebni programi zapošljavanja koji uključuju romsku zajednicu.

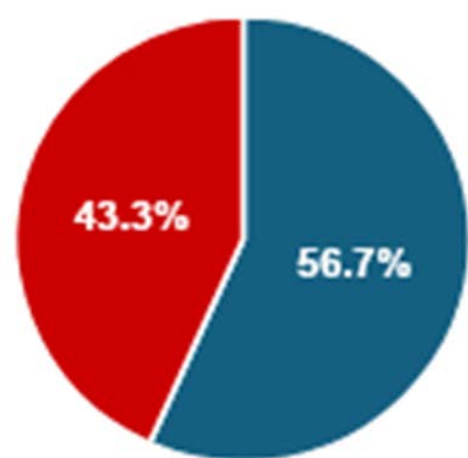
Ključni izazovi u sektoru zapošljavanja odnose se, između ostalog, na ograničenu saobraćajnu povezanost nekih sela sa urbanim centrima, što može otežati pristup radnim mestima (Bač); dodatne prepreke u zapošljavanju osoba sa invaliditetom (Odžaci); kao i nižu zastupljenost žena, posebno onih starijih od 50 godina, na tržištu rada (Prijepolje).

## Porodice sakupljača otpada: obrazovanje, zapošljavanje i socijalna uključenost

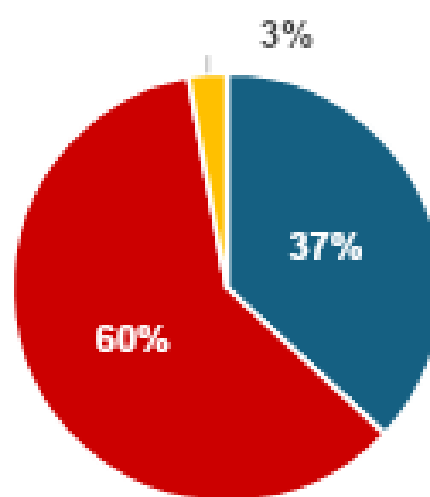
U 12 JLS postoji 61 porodica sakupljača otpada sa ukupno 312 članova, od toga 14 porodica (Obrenovac); 8 porodica (Loznica); 6 porodica (Sremska Mitrovica); 5 porodica (Valjevo); 4 porodice (Šid, Apatin, Kula, Prijepolje, Ub); 3 porodice (Ruma, Odžaci); 2 porodice (Bač).



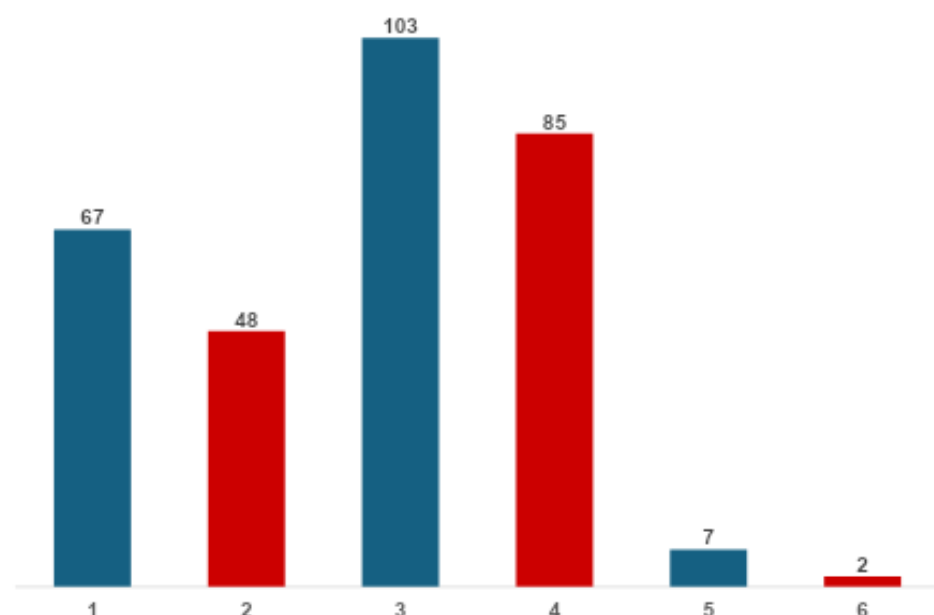
Starosna i polna struktura u porodicama: Ukupan broj osoba muškog pola iznosi 177 (56,7%), dok broj osoba ženskog pola iznosi 135 (43,3%). U starosnoj kategoriji 0-14 godina se nalazi ukupno 115 osoba (37%), najdominantnija je starosna kategorija 15-65 godina u kojoj se nalazilo ukupno 188 osoba (60%), dok je u starosnoj kategoriji starijih od 65+ godina bilo ukupno 9 osoba (3%).



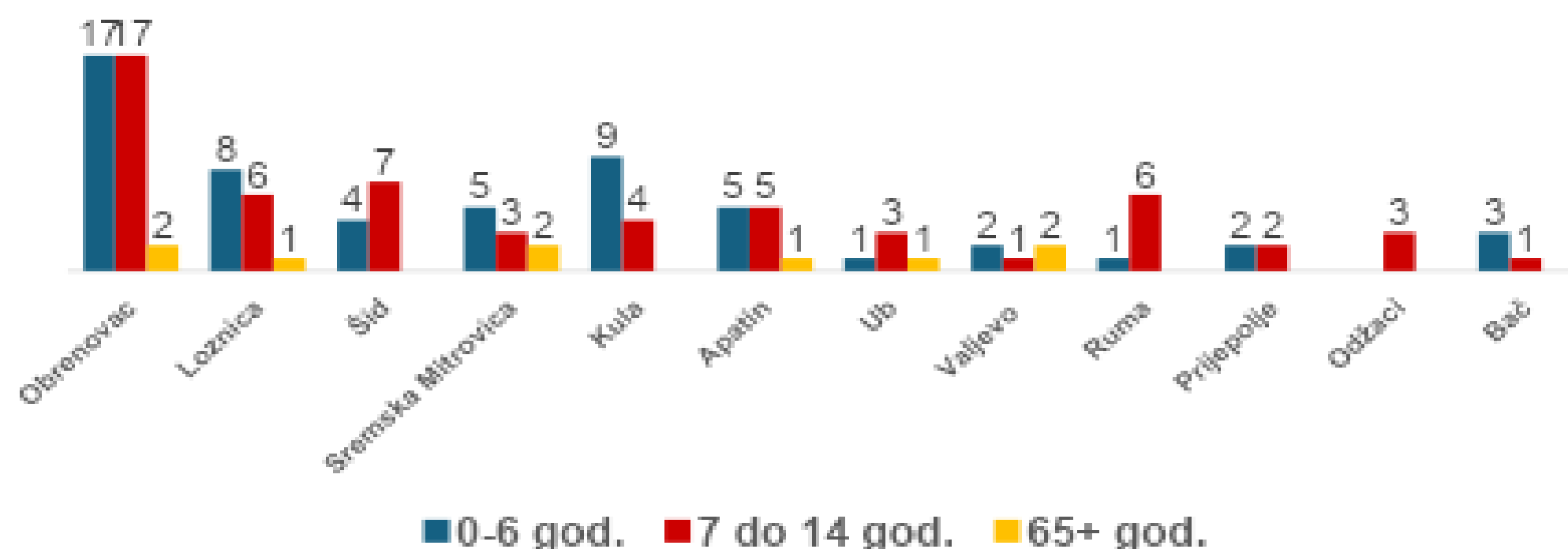
■ Muško ■ Žensko



■ 0-14 god. ■ 15-65 god. ■ 65+ god.

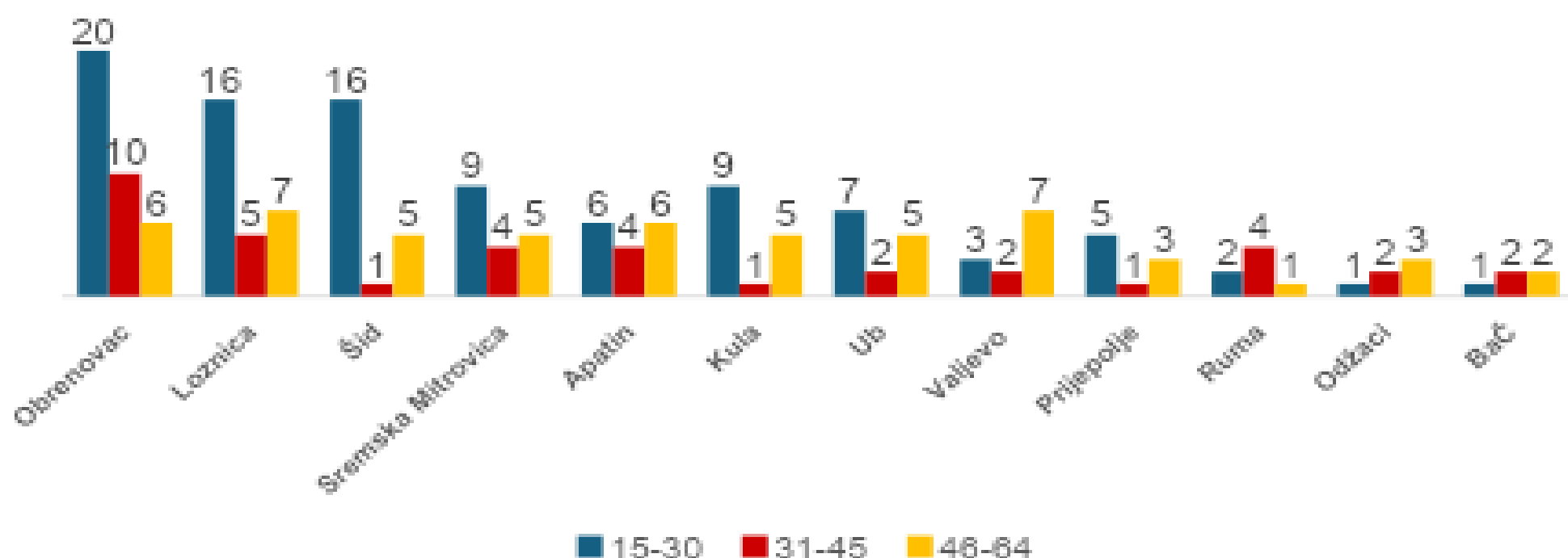


Obrazovnu strukturu radno sposobnih odraslih članova čine 22 osobe bez formalnog obrazovanja, sa osnovnom školom ili manje je 128 osoba, a sa srednjom školom je 21 osoba.



■ 0-6 god. ■ 7 do 14 god. ■ 65+ god.

Zaposlenost odraslih članova porodica koji su radno sposobni: u JLS Obrenovac postoji 30 radno sposobnih, od čega nezaposleni (25) i zaposleni (5); JLS Loznica 20 radno sposobnih - nezaposleni (17) i zaposleni (3); JLS Šid 17 radno sposobnih - nezaposleni (17); JLS Sremska Mitrovica 16 radno sposobnih - nezaposleni (14) i zaposleni (2); JLS Kula 14 radno sposobnih - nezaposleni (14); JLS Apatin 11 radno sposobnih - nezaposleni (10) i zaposleni (1); JLS Ub 10 radno sposobnih - nezaposleni (8) i zaposleni (2); JLS Valjevo 10 radno sposobnih - nezaposleni (9) i zaposleni (1); JLS Ruma 7 radno sposobnih - nezaposleni (4) i zaposleni (3); JLS Prijepolje 8 radno sposobnih - nezaposleni (8); JLS Odžaci 6 radno sposobnih - nezaposleni (6); JLS Bač 4 radno sposobnih - nezaposleni (4).



■ 15-30 ■ 31-45 ■ 46-64

# Potencijali povećanja zapošljivosti sakupljača otpada u postojećim uslovima

Zatvaranjem neformalnih deponija, sakupljači otpada suočavaju se sa smanjenjem osnovnih izvora prihoda. Zbog toga je pitanje zapošljivosti od ključnog značaja za predlaganje odgovarajućih mera i pružanje podrške kroz nove forme zapošljavanja, kao i kroz obnavljanje i diversifikaciju njihovih izvora prihoda.

U većini JLS postoji dobra saradnja između Nacionalne službe za zapošljavanje, Centra za socijalni rad i zainteresovanih poslodavaca u okviru osposobljavanja za zanimanja koja su specifična za lokalne potrebe. Takođe, dostupni su organizovani besplatni kursevi za sertifikovana zanimanja, kao i programi dokvalifikacije i prekvalifikacije, što predstavlja značajnu priliku za unapređenje zapošljivosti posebno osetljivih populacionih grupa.

Međutim, u JLS gde nema većih proizvođača ili stranih fabrika, potražnja za novim radnicima ostaje ograničena. Ipak, postoje brojni potencijali za povećanje zapošljivosti, uključujući:

- Lokalni akcioni planovi, kao što su Lokalni akcioni planovi za inkluziju Roma i Lokalni akcioni planovi za mlade;
- Aktivnosti udruženja građana, poput „Javni radovi“ u Baču, koja se bave reciklažom kesa i PET ambalaže;
- Socijalna preduzeća uz mogućnost sufinansiranja;
- Formiranje reciklažnih dvorišta i postojanje transfer stanica za separaciju otpada;
- Podrška malom preduzetništvu, uključujući preduzetničke subvencije i kredite.

Posebnu pažnju trebalo bi posvetiti kvalitetu ugovora o radu. Privremene i povremene ugovore, koje radnici često zaključuju zbog manjih obaveza poslodavca ili nepoverenja, trebalo bi u najvećoj meri obeshrabiliti, uz promovisanje stabilnijih i inkluzivnijih oblika zapošljavanja.

Dodatni izazovi u sektoru zapošljavanja uključuju ograničenu saobraćajnu povezanost sela sa gradom, nižu potražnju za radnim mestima, ali i otežanu zapošljivost osoba sa invaliditetom, kao i žena starijih od 50 godina.

Unapređenje zapošljivosti sakupljača otpada zahteva koordinisan pristup, uključivanje svih relevantnih aktera i primenu lokalno prilagođenih strategija, kako bi se stvorile održive i inkluzivne prilike za rad i integraciju u društvo.

# PREPORUKE za jedinice lokalne samouprave (JLS)





# Antidiskriminacija i senzitivizacija zaposlenih u JLS kao cilj

Prema članu 2. Zakona o zabrani diskriminacije („Sl. glasnik RS”, br. 22/2009 i 52/2021) izrazi „diskriminacija” i „diskriminatorno postupanje” označavaju svako neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva), u odnosu na lica ili grupe kao i na članove njihovih porodica, ili njima bliska lica, na otvoren ili prikriven način, a koji se zasniva na rasi, boji kože, precima, državljanstvu, nacionalnoj pripadnosti ili etničkom poreklu, jeziku, verskim ili političkim ubeđenjima, polu, rodu, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji, polnim karakteristikama, nivou prihoda, imovnom stanju, rođenju, genetskim osobenostima, zdravstvenom stanju, invaliditetu, bračnom i porodičnom statusu, osuđivanosti, starosnom dobu, izgledu, članstvu u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama i drugim stvarnim, odnosno pretpostavljenim ličnim svojstvima. Takođe, Konvencija Međunarodne organizacije rada (MOR, 1958) diskriminaciju deli na direktnu i indirektnu. Prva označava one prakse u kojima se „zakonima, pravilima ili u praksi eksplicitno navodi određeni osnov kao što su pol ili rasa za osporavanje jednakih mogućnosti i ravnopravnog tretmana”, dok se indirektna diskriminacija dešava „kada pravila deluju neutralno ali u praksi dovode do izuzimanja ili narušavanja principa jednakih mogućnosti i ravnopravnog tretmana (Konvencija MOR-a br. 111 o diskriminaciji (u zapošljavanju i zanimanju), 1958, član 1, st. 1).

Antidiskriminacija posebno osetljivih populacionih grupa, sa posebnim naglaskom na romsko stanovništvo koje čini većinu sakupljača otpada, ne treba da se svodi isključivo na deklarativno priznavanje jednakih prava, već bi trebalo da bude praćena konkretnim merama i praksama koje omogućavaju njihovo stvarno i ravnopravno ostvarivanje. Efikasna zaštita i promocija jednakosti zahteva proaktivan angažman institucija i ustanova, kako obrazovnih, tako i kulturnih, unutar JLS, kroz jačanje svesti među grupama koje nisu posebno osetljive o važnosti jednakih mogućnosti i pune participacije svih kategorija stanovništva.

Program antidiskriminacije u JLS, fokusiran na smanjenje ekonomske, socijalne, kulturne i obrazovne marginalizacije posebno osetljivih populacionih grupa, mogao bi da se razvija u dva komplementarna pravca. Prvi pravac podrazumeva podizanje svesti unutar svih sektora JLS, zdravstva, obrazovanja, zapošljavanja i socijalne zaštite, o svakodnevnim iskustvima diskriminacije koje ove grupe doživljavaju, uključujući sistemsku (ponekad i nehotice prisutnu) diskriminaciju, stereotipe, rodnu neravnopravnost i netoleranciju. Drugi pravac odnosi se na postavljanje ostvarivih ciljeva i kreiranje konkretnih programa i praksi koji omogućavaju efikasniju integraciju posebno osetljivih populacionih grupa u zajednicu. Takva integracija trebalo bi da se odvija simultano kroz sve ključne sektore, zdravstvenu zaštitu, obrazovanje, socijalnu zaštitu i kulturu, kako bi se osigurala sveobuhvatna i održiva inkluzija.

Senzitivizacija zaposlenih u JLS mogla bi se dodatno unaprediti organizovanjem radionica i treninga o sistemskim antidiskriminacionim praksama, negovanjem tolerancije, kao i upoznavanjem sa postojećim afirmativnim merama i zakonskim okvirima, koji često nisu u potpunosti iskorišćeni. Radionice bi obuhvatile teorijski deo, u saradnji sa civilnim sektorom i programima i projektima koji se posvećeno bave socijalnim i ekonomskim pitanjima ranjivih grupa u Republici Srbiji – uključujući predstavljanje zakonskih i podzakonskih okvira, kao i izveštaja i rezultata terenskih istraživanja relevantnih za ove grupe – kao i praktični deo koji bi vodili treneri i personalni (porodični) asistenti sa neposrednim iskustvom u radu sa porodicama pripadnika posebno osetljivih populacionih grupa.

Pored samog podizanja svesti, važno je razvijati i mehanizme za prijavu i praćenje diskriminatornih praksi u radu ustanova. Preporučuje se uvođenje procedura za detekciju, prijavu i reagovanje na diskriminaciju u svim ključnim institucijama socijalne zaštite – JLS, Nacionalnoj službi za zapošljavanje, centrima za socijalni rad, obrazovnim i kulturnim ustanovama, kao i zdravstvenim službama koje pružaju direktne usluge i upravljaju ljudskim resursima.

Ovakav program omogućio bi da zaposleni u institucijama i ustanovama JLS budu jednako informisani i osposobljeni za podršku pripadnicima posebno osetljivih populacionih grupa, uključujući one koji nisu upoznati sa svojim pravima i dostupnim uslugama. Na taj način, životne okolnosti osetljivih populacionih grupa bi se poboljšale, a sistemska primena afirmativnih mera, prava i usluga postala efikasnija, doprinoseći sveobuhvatnijoj podršci i unapređenju socijalne uključenosti.

## Preporuke za unapređenje antidiskriminacije i senzitivizacije u JLS

### Organizacija obaveznih edukacija i treninga:

- Jednodnevna godišnja obuka za sve zaposlene u javnim institucijama, sa fokusom na prepoznavanje i prevenciju diskriminacije, relevantni zakonski okvir (Zakon o zabrani diskriminacije, Zakon o zapošljavanju i dr.), praktične primere — realne situacije sa kojima se susreću posebno osetljive populacione grupe, konkretne komunikacione veštine i metode prilagođene osobama različitih kulturnih, jezičkih i obrazovnih profila. (Primer agende u Appendix-u 1).
- Mapirati sva udruženja i organizacije koje se bave zaštitom prava posebno osetljivih populacionih grupa (npr. romska udruženja, udruženja žena, organizacije osoba sa invaliditetom) i uključiti ih kao partnere u realizaciju obuka.

Ove organizacije mogu pružati podršku i u pravnom savetovanju i zastupanju pripadnika osetljivih populacionih grupa, čime se povećava relevantnost i praktična primenljivost obuke.

- Angažovati trenere iz zajednice (npr. romski koordinatori i romske zdravstvene medijatorke) koji svojim prisustvom povećavaju autentičnost obuke, jačaju poverenje između zajednice i institucija i obezbeđuju kulturno relevantne uvide.
- Organizovati pripremni trening (4 sata) za trenere iz zajednice, tokom kojeg će se: predstaviti agenda obuke (primer iz Appendix 1), pojasniti vežbe i simulacije, definisati očekivani ishodi, razjasniti uloga trenera u svakoj sesiji i dogovoriti dinamika i koordinacija sa „formalnim” trenerima (npr. iz JLS i NSZ).

### Uvođenje lokalnih protokola postupanja sa ranjivim grupama:

- Izraditi jednostavan antidiskriminacioni priručnik/protokol/vodič za sve službenike koji su u direktnoj komunikaciji sa građankama i građanima.
- Identifikovati i obeležiti kontakt-osobe u svakoj JLS koje pružaju informacije o diskriminaciji i mehanizmima zaštite.

### Sistem za praćenje diskriminacije:

- Uspostaviti godišnje izveštavanje i anonimne ankete među korisnicima usluga, kako bi se prikupile povratne informacije o njihovom iskustvu. Ukoliko u JLS ne postoji institucija Ombudsmana, razmotriti osnivanje takve strukture radi sistematskog praćenja i prilagođavanja mera.

### Uključivanje antidiskriminacije u strateška dokumenta:

- Lokalni akcioni planovi, planovi razvoja i budžetske strategije trebalo bi da sadrže jasno definisane mere za antidiskriminaciju i inkluziju.
- Promovisati saradnju sa relevantnim institucijama (NSZ, centri za socijalni rad, obrazovne i kulturne ustanove, zdravstvene ustanove) radi zajedničke primene mera i obezbeđivanja sveobuhvatnog uticaja.

# Obrazovanje i prekvalifikacije

Neophodno je istaći značaj obrazovanja dece i redovnog pohađanja vrtića i škola, jer ono ne samo da doprinosi inkluziji dece iz posebno osetljivih populacionih grupa, već omogućava i veću zaposlenost majki, koje su često tradicionalno angažovane u kućnim obavezama. Pored toga, primena inkluzivnih pedagoških pristupa i afirmativnih mera u obrazovanju može doprineti unapređenju antidiskriminacije u ovim oblastima. Posebnu pažnju trebalo bi usmeriti ka kvalitetnim programima edukacije, prekvalifikacije, dokvalifikacije, kao i opštem obrazovanju i opismenjavanju odraslih pripadnika posebno osetljivih populacionih grupa, čime se dodatno jača njihova socijalna i ekonomska uključenost.

Uprkos kvalitetnoj zakonskoj i podzakonskoj regulativi koja se odnosi na obrazovanje i socijalnu inkluziju Roma i drugih posebno osetljivih populacionih grupa, primena ovih propisa i preporuka u društvenom, ekonomskom, kulturnom i političkom životu često nije u potpunosti ostvarena. Republika Srbija je razvila niz afirmativnih mera posvećenih obrazovanju i uključivanju Roma i Romkinja u zajednicu, sa ciljem smanjenja marginalizacije, zaštite od siromaštva i nezaposlenosti, te unapređenja društvene uključenosti.

Afirmativne mere, odnosno mere afirmativne akcije republičkih organa koje se tiču upisa i školovanja pripadnika i pripadnica romske nacionalne zajednice, imaju za dugoročni cilj postizanje društvene jednakosti. Međutim, JLS se suočavaju sa nizom prepreka, uključujući prevremeno napuštanje školovanja zbog dečjeg rada, migracija porodica u inostranstvo, rano sklopljene brakove, nedovoljno interesovanje za unapređenje obrazovnih performansi, udaljenost obrazovnih ustanova od naselja sa većim brojem Roma, nedostatak stručnog kadra, kao i nepovoljne finansijske i životne uslove. Pored toga, postoji značajan jaz između prevremenog napuštanja osnovnog obrazovanja i potreba tržišta rada, što ističe potrebu za podizanjem svesti o značaju završetka bar osnovne škole kako bi se obezbedili minimalni uslovi za zapošljavanje.

Pored institucionalnog obrazovanja, od ključnog značaja je razvoj programa koji podržavaju savremeno opismenjavanje odraslih članova zajednice. Takvi programi obuhvataju osnovnu, funkcionalnu, birokratsku i digitalnu pismenost, sa ciljem povećanja pristupa pravima, uslugama i tržištu rada. Programi opismenjavanja trebalo bi da budu fleksibilni, prilagođeni lokalnim potrebama i lako dostupni u zajednicama u kojima žive posebno osetljive populacione grupe. Kao primer dobre prakse mogu se navesti programi realizovani u okviru projekta „Pospešivanje zapošljivosti mladih Roma“, koji uključuju praktične radionice, stažiranja i mentorske programe, a koji se mogu uspešno primeniti i kroz lokalne akcione planove obrazovanja i zapošljavanja.

## Preporuke za JLS i nadležne institucije:

- Razviti i finansirati lokalne programe ranog obrazovanja za decu iz posebno osetljivih populacionih grupa – uz podršku civilnog sektora i međunarodnih partnera.
- Uvesti subvencionisani boravak u vrtićima i predškolskim ustanovama za decu iz porodica sakupljača otpada.
- Posebno promovisati afirmativne mere za upis u srednje škole i fakultete, posebno u lokalnim sredinama u kojima dominira romska populacija.
- Organizovati kurseve osnovne i funkcionalne pismenosti u saradnji sa školama za obrazovanje odraslih, NSZ.
- Uspostaviti sistem obaveznog informisanja roditelja o dostupnim obrazovnim programima putem centra za socijalni rad i zdravstvenih ustanova.
- Uključiti roditelje u edukativne i podržavajuće radionice, kako bi se stvorili uslovi za njihovo osnaživanje i eventualno zapošljavanje.
- Usmeriti projektne resurse ka pokretanju programa mentorske podrške i prevencije napuštanja školovanja među romskom decom.
- Izraditi godišnje lokalne izveštaje o obrazovnom obuhvatu i zadržavanju dece iz posebno osetljivih populacionih grupa u obrazovnom sistemu.

- Uključiti romske ili druge organizacije posebno osjetljivih populacionih grupa (ukoliko postoje), u kreiranje šema za veći obuhvat i mentorstvo u cilju sprečavanja osipanja i prevremenog napuštanja obrazovnog sistema.

Ove preporuke podrazumevaju međusektorsku saradnju, kao i aktivno uključivanje zajednice i civilnog sektora. S obzirom na ograničene obrazovne kapacitete u nekim JLS, posebno u ruralnim sredinama, uvođenje inovativnih i fleksibilnih obrazovnih modela, poput mobilnih učionica, digitalnih platformi i vršnjačkog mentorstva, predstavlja dodatnu preporuku koja može značajno unaprediti pristup kvalitetnom obrazovanju i podržati uključivanje posebno osjetljivih populacionih grupa.



# Savremeno opismenjavanje: Obuke opšte i osnovne digitalne pismenosti

**Program savremenog opismenjavanja** odnosi se na kratke, dvodnevne kurseve osnovne pismenosti (čitanja i pisanja na dva zvanična pisma Republike Srbije), birokratske pismenosti i osnovne digitalne pismenosti i pretraživanja interneta. Savremeno opismenjavanje bi bio program namenjen osposobljavanju pripadnika posebno osetljivih populacionih grupa za efikasno i pravovremeno snalaženje i pronalaženje informacija o svim važnim aspektima života i rada u savremenom birokratskom sistemu. Razlozi za sprovođenje programa su višestruki, a najznačajniji među njima je osnaživanje korisnika da aktivno učestvuju u društvu i samostalno donose informisane odluke, čime se unapređuje njihova inkluzija i osnaženost u zajednici, dok program takođe doprinosi boljem pristupu pravima, uslugama zdravstvene i socijalne zaštite, informacijama, veštinama i mogućnostima zapošljavanja.

Savremeno opismenjavanje moglo bi se organizovati na sličan način kao programi osnovnog obrazovanja za odrasle, prekvalifikacije, dokvalifikacije ili kursevi. Intenzivno ili sedmično, tokom vikenda, ovi programi bi bili organizovani u tri faze od kojih ne bi svi učesnici morali da učestvuju u svakoj pojedinačno. Faze bi predstavljale:

**I faza: osnovna pismenost** – čitanje i pisanje na ćiriličnom i latiničnom pismu. Ovaj deo programa za cilj bi imao opismenjavanje koje bi omogućilo kompetentno korišćenje oba pisma za informisanje u ustanovama i institucijama JLS, popunjavanje obrazaca i čitanje listova, internet informacija i svih drugih neophodnih obrazaca.

**II faza: birokratska pismenost** – razumevanje i popunjavanje osnovnih i najčešće korišćenih obrazaca koji se koriste u institucijama i ustanovama JLS, kao i postupke kako izvaditi zdravstvenu knjižicu, ličnu kartu, pasoš ili otvoriti bankovni račun kako bi se ostvarila sva neophodna prava i usluge koje imaju svi građani, a posebno afirmativne mere koje se odnose na specifične ranjive grupe. Ova obuka bi trajala četiri sata i podrazumevala vežbe pravilnog popunjavanja upitnika kao i plaćanja.

**III faza: osnovna digitalna pismenost** – osnovno rukovanje računarom i korišćenje internet pretraživača. Ovaj deo programa, kao i prethodna dva za cilj ima bolje snalaženje u savremenom prostoru, koji podrazumeva i digitalni prostor. Na ovom delu kursa, pripadnici posebno osetljivih populacionih grupa učili bi osnove korišćenja računara i pametnih telefona, njihovu upotrebu u svrhe informisanja, boljeg ostvarivanja prava i usluga, ali i bolje komunikacije (npr. otvaranje i slanje mejlova). Ovi kursevi mogu da se izvode u opremljenim kabinetima škola kada one nemaju nastavu.

Sve prethodno navedene faze imaju za ključni cilj pravovremeno i efikasno informisanje pripadnika posebno osetljivih populacionih grupa. Istovremeno, ovakvi kursevi višestruko doprinose povećanju zapošljivosti i jačanju kompetencija korisnika. Intenzivni i kratkotrajni programi mogu se realizovati kod poslodavca, u Nacionalnoj službi za zapošljavanje, lokalnim centrima za obrazovanje odraslih ili u saradnji sa udruženjima građana. Organizacija kurseva trebalo bi da bude fleksibilna, vikendom ili u večernjim satima i inkluzivna, uz mogućnost prilagođavanja različitim nivoima predznanja i pismenosti.

**Preporuke za unapređenje obrazovanja i pismenosti posebno osetljivih populacionih grupa:**

- Razviti lokalne obrazovne politike koje eksplicitno uključuju decu i odrasle iz posebno osetljivih populacionih grupa, uključujući sakupljače otpada, kao prioritetnu kategoriju. Inicijativa može poticati od člana veća zaduženog za obrazovanje, u saradnji sa Prosvetnom upravom, školama, NSZ, Centrom za socijalni rad i relevantnim lokalnim udruženjima. Politike bi trebalo da predvide konkretne mere podrške: funkcionalno opismenjavanje, besplatne kurseve, programe dokvalifikacija i afirmativne mere za upis i zadržavanje u obrazovanju.
- Razvijati i finansirati programe osnovnog i funkcionalnog opismenjavanja, posebno u zajednicama sa visokom stopom nepismenosti i niskim obrazovnim dostignućima.
- Unaprediti povezivanje i saradnju između škola, centara za socijalni rad, NSZ i lokalnih vlasti u cilju identifikovanja dece i odraslih koji su van obrazovnog sistema i podržati njihovo uključivanje.
- Uspostaviti mentorske programe za učenike iz posebno osetljivih populacionih grupa u saradnji sa civilnim sektorom i školama, uz korišćenje primera dobre prakse kao što su stipendijski i mentorski programi Fondacije za obrazovanje Roma.



- Obezbediti tehničku i materijalnu podršku za učešće na obukama (besplatni udžbenici, prevoz, obroci, pristup računarima).
- Promovisati digitalnu inkluziju kroz sistemske kurseve osnovne digitalne pismenosti, uključujući i obuku za korišćenje e-servisa (eUprava, NSZ, zakazivanje pregleda).
- Uvesti lokalne grantove ili mikro-subvencije za udruženja građana koja organizuju edukacije i opismenjavanja u zajednici.
- Pratiti i evaluirati efekte obrazovnih mera i kurseva kako bi se kontinuirano prilagođavali potrebama ciljne grupe.

Primenom ovih preporuka, JLS bi mogle značajno da unaprede kapacitete u radu sa korisnicima, povećaju stopu zapošljivosti, osnaže pripadnike posebno osetljivih populacionih grupa i smanje njihov stepen marginalizacije, istovremeno jačajući inkluzivnost i efikasnost lokalnih politika i pruženih usluga.

# Komunikacijske i poslovne veštine

Trening pod nazivom Sticanje savremenih životnih veština (primer agende u Appendix 2) osmišljen je tako da ga mogu voditi obučeni zaposleni u JLS ili predstavnici civilnog sektora. Nakon dugoročnog mapiranja kapaciteta JLS, analize životnih i radnih situacija sakupljača otpada, i realizacije dva treninga za JLS krajem 2024. godine, identifikovana je potreba za dodatnim osnaživanjem sakupljača otpada u ključnim životnim i profesionalnim veštinama, čime se doprinosi prevazilaženju prepreka koje im otežavaju ekonomski i socijalni položaj.

Trening je fokusiran na sticanje najvažnijih komunikacijskih i poslovnih veština i preporučuje se da bude integrisan sa programom savremenog opismenjavanja, kako bi se istovremeno osnažili i sakupljači otpada i kapaciteti JLS u pružanju podrške ovoj grupi.

Program treninga obuhvata jednodnevne aktivnosti usmerene na:

- **Tehnike rešavanja prepreka:** Ovo poglavlje treninga fokusiralo bi se na pristup različitim životnim i radnim situacijama i identifikaciju relevantnih resursa i adresa za traženje podrške u specifičnim okolnostima, kako bi se ojačalo poverenje korisnika u institucije JLS, a istovremeno senzitivisali zaposleni u JLS za potrebe i situacije posebno osetljivih populacionih grupa.
- **Mogućnosti za učenje kroz praktično iskustvo:** Ovaj deo treninga fokusirao bi se na primenu naučenih procedura u praksi, sa posebnim akcentom na savremeno opismenjavanje, uključujući digitalnu pismenost i osnovne birokratske postupke. Treneri bi imali priliku da zajedno sa pripadnicima posebno osetljivih populacionih grupa vežbaju ključne veštine kroz simulirane situacije, čime se osnažuje praktična kompetencija i međusobno razumevanje.
- **Efikasne tehnike traženja posla:** Pored osnove digitalne pismenosti i veština pretraživanja informacija na internetu, pripadnici posebno osetljivih populacionih grupa imali bi priliku da praktično vežbaju pronalaženje i identifikovanje dostupnih radnih mesta, kako putem onlajn platformi, tako i kroz tradicionalne papirne oglase, čime se jačaju njihove kompetencije za aktivno i samostalno uključivanje na tržište rada.
- **Radna praksa i radno okruženje:** Ovaj segment obuke fokusira se na svakodnevne aktivnosti na radnom mestu, uključujući upoznavanje sa uobičajenim radnim praksama, definisanje osnovnih radnih obaveza, kao i razvijanje veština efektivne komunikacije i saradnje sa kolegama, čime se olakšava integracija pripadnika posebno osetljivih populacionih grupa u radni tim i radno okruženje.
- **Izgradnja pozitivnih odnosa sa poslodavcima:** Kroz primenu tehnika poslovne komunikacije, zaposleni iz posebno osetljivih populacionih grupa usvajaju veštine uspostavljanja konstruktivnih i profesionalnih odnosa sa nadređenima i poslodavcima, što doprinosi boljoj integraciji u radni kolektiv i jačanju međusobnog poverenja.
- **Razumevanje radnih prava:** Pored upoznavanja sa obavezama na radnom mestu, pripadnicima osetljivih populacionih grupa, posebno onima koji nikada nisu imali formalno zaposlenje, potrebno je jasno predstaviti njihova radna prava, kako bi se zaštitila njihova ekonomska i socijalna pozicija. Radna prava treba obrazložiti jednostavnim i razumljivim jezikom, uz konkretne primere iz prakse, poput prava na ugovor o radu, prijavu na osiguranje, plaćeni odmor i zaštitu na radu. Preporučuje se primena metoda praktičnog testiranja kroz interaktivna pitanja, čime se omogućava zajedničko pojašnjavanje odgovora. Ovaj pristup ne služi kao formalna provera znanja, već kao efektivan alat za aktivno učenje i osnaživanje učesnika.
- **Rešavanje radnih sporova:** Kompetentno i precizno adresiranje nesuglasica na radnom mestu, uz konstruktivan pristup njihovom rešavanju, predstavlja ključni segment poslovne komunikacije i izgradnje pozitivnih odnosa sa poslodavcima i kolegama. Fokus ovog dela treninga je na razvijanju veština efikasne komunikacije, uz praktične primere najčešćih situacija na radnom mestu.

Preporučuje se izrada priručnika ili kratke brošure u saradnji sa lokalnim sindikatima, koja bi na jednostavan i pristupačan način objašnjavala: postupak mirnog rešavanja radnih sporova; kada i kako uključiti sindikat; prava i obaveze zaposlenih i poslodavaca tokom rešavanja konflikata; mehanizme prijave ozbiljnijih povreda prava (npr. inspekcija rada, poverenik za zaštitu ravnopravnosti).

Ovaj pristup omogućava zaposlenima, posebno pripadnicima osetljivih populacionih grupa, da se osnaženo i informisano nose sa izazovima na radnom mestu, istovremeno jačajući poverenje u institucije i sisteme podrške.

- **Pristup osnovnim uslugama Nacionalne službe za zapošljavanje (NSZ):** Ova tematska celina obuhvata predstavljanje usluga NSZ, koje bi realizovao zaposleni iz NSZ uz podršku pisane brošure i prateće prezentacije. Cilj je da se pripadnicima posebno osetljivih populacionih grupa jasno ukaže na dostupne usluge i procedure za ostvarivanje prava, kao i na adrese i kontakte relevantnih službi.

Pored toga, NSZ bi, u saradnji sa Centrom za socijalni rad, predstavila i informacije o socijalnim pravima, uključujući afirmativne mere, subvencije i druge oblike podrške, kako bi se olakšalo informisano korišćenje dostupnih resursa i unapredila ekonomska i socijalna inkluzija osetljivih populacionih grupa.

- **Treninzi usmereni na razvoj karijere:** Ova faza obuke u okviru komunikacijskih veština fokusira se na mogućnosti profesionalnog napredovanja, načine za ostvarivanje karijernog razvoja i efikasnu komunikaciju želja i potreba za usavršavanjem.

U saradnji sa NSZ i relevantnim poslodavcima, pripadnicima osetljivih populacionih grupa bi se predstavili programi dokvalifikacije i prekvalifikacije, kao i različiti kursevi dostupni u JLS i njenoj neposrednoj okolini. Treninzi bi se realizovali uz podršku lokalne ekspoziture NSZ, dok bi zaposleni u JLS, zaduženi za ovaj program, organizovali koordinacione sastanke radi definisanja dostupnih obuka i kurseva.

Nakon toga, pripadnici posebno osetljivih populacionih grupa se informišu i uključuju u odabrane obuke, uz dodatnu mentorsku i logističku podršku. Ovaj pristup omogućava pojedincima da planiraju svoj profesionalni razvoj, podiže njihovu kompetentnost i osnažuje dugoročno uključivanje u tržište rada.

Prateći materijal ovako osmišljene obuke, u formi jednostavnog i preglednog uputstva za pripadnike posebno osetljivih populacionih grupa, predstavljao bi Ilustrovani priručnik za zapošljivost sakupljača otpada. Ovaj priručnik pruža čvrstu osnovu za koncipiranje treninga Komunikacijskih i poslovnih veština, istovremeno naglašavajući jednostavnost, jasnoću i praktičnu primenljivost.

Programi Sticanje savremenih životnih veština i Savremeno opismenjavanje osmišljeni su tako da se mogu realizovati u jednakim godišnjim intervalima (na primer, dva puta godišnje) u prostorijama JLS, uz aktivno uključivanje zaposlenih u opštini ili gradu, s posebnim akcentom na saradnju sa NSZ i lokalnim poslodavcima. Dodatno, ovi programi mogu se organizovati u partnerstvu sa civilnim sektorom, čime se povećava njihova relevantnost, praktična primenljivost i održivost.

# Nacionalna služba za zapošljavanje: vodič za zapošljavanje, razvoj poslovne kulture i komunikacijskih veština, uključujući praktične radionice za izradu radne biografije (CV)

Nacionalna služba za zapošljavanje (NSZ) može značajno doprineti unapređenju zapošljivosti posebno osjetljivih populacionih grupa kroz ciljne mere podrške, uključujući obuke, karijerno savetovanje, programe javnih radova i podsticaje za poslodavce. Kroz ove aktivnosti, NSZ oprema pripadnike osjetljivih populacionih grupa znanjima i veštinama potrebnim za tržište rada, čime im olakšava pristup zaposlenju. Istovremeno, ovakav pristup omogućava JLS da sistematičnije identifikuju i aktiviraju dostupnu radnu snagu u svojoj zajednici.

Program obuka može se realizovati u prostorijama JLS, u opštinskim salama, školama ili kancelarijama NSZ, bez dodatnih značajnih finansijskih sredstava. Fokus obuka je jednostavan i praktičan: pretraživanje poslova na internetu ili u NSZ, upoznavanje sa očekivanjima na radnom mestu, kao i sa radnim pravima zaposlenih. Na kraju dvodnevnog kursa, polaznici imaju priliku da sastave svoju radnu biografiju (CV) i nauče kako da je dopune relevantnim informacijama i ličnim kvalitetima koji su važni za buduće poslodavce.

Obuke „Kako do posla“, „Poslovna kultura i komunikacijske veštine“ i „Kako napisati CV“ predstavljaju ključne alate za osnaživanje i samostalno uključivanje osjetljivih populacionih grupa u tržište rada. One se mogu realizovati uz podršku instruktora, lokalnih mentora ili predstavnika civilnog sektora, osiguravajući praktičnu primenu znanja i veština za efikasno snalaženje u profesionalnom okruženju. Sadržaj bi obuhvatao:

- pretragu poslova putem interneta i NSZ platformi,
- osnovne informacije o pravima i obavezama na radnom mestu,
- simulaciju intervjua za posao,
- pisanje radne biografije (CV) i motivacionog pisma (kako i šta predstaviti u radnoj biografiji, potom kako sročiti motive za traženje specifične vrste posla) – potencijalno kao zasebna obuka,
- identifikaciju i formulaciju ličnih veština i kompetencija.

Na kraju kursa, svi učesnici bi imali sastavljenu radnu biografiju (CV) i osposobljeni su da je samostalno dopunjuju, prilagođavaju i ažuriraju prema sopstvenim iskustvima i potrebama poslodavaca. Ovi programi dodatno doprinose povećanju vidljivosti potencijalne radne snage i olakšavaju njeno uključivanje na lokalno tržište rada.

**Izazovi sa kojima se NSZ suočava u radu sa ranjivim grupama:**

- Potreba za unapređenjem evaluacije lokalnih potreba i razvijanjem fleksibilnih programa koji su prilagođeni specifičnostima romske i drugih posebno osjetljivih populacionih grupa.
- Ograničeno interesovanje za postojeće obuke i kurseve, kao i potreba za dodatnom motivacijom i podrškom nezaposlenim članovima posebno osjetljivih populacionih grupa.
- Potreba za jačanjem kadrovskih kapaciteta i uspostavljanjem mobilnih timova koji bi mogli da obuhvate udaljene i izolovane zajednice.
- Potencijal za jaču saradnju sa lokalnim poslodavcima, posebno u JLS sa višom stopom nezaposlenosti i ograničenim tržištem rada.



### Lokalni mehanizmi za unapređenje zapošljivosti:

- Organizovanje sajмова zapošljavanja u saradnji sa lokalnim preduzećima i privrednim komorama.
- Kreiranje lokalne baze profila radno sposobnih članova posebno osetljivih populacionih grupa, dostupne potencijalnim poslodavcima.
- Uvođenje lokalnih grantova za preduzetništvo namenjenih mladima i ženama iz posebno osetljivih populacionih grupa.
- Saradnja sa nevladinim organizacijama koje već imaju poverenje u zajednici i mogu poslužiti kao posrednici.
- Pružanje personalizovanih savetodavnih usluga i formiranje mentorskih timova u NSZ.

### Preporuke:

- Uvođenje standardizovanog paketa obuka u svim JLS, koji bi obuhvatao module o pisanju radne biografije (CV), simulacijama razgovora za posao, kao i upoznavanje sa pravima i obavezama zaposlenih i poslodavaca, predstavlja praktičan i efikasan način jačanja zapošljivosti posebno osetljivih populacionih grupa. Ovi programi mogu se realizovati uz minimalna sredstva, kroz specijalizovane projekte ili u saradnji sa civilnim sektorom. Treninzi bi se organizovali u trajanju od tri do četiri sata, a vodili bi ih zaposleni u NSZ, uz mogućnost podrške i ekspertizu organizacija civilnog društva za realizaciju ovakvih obuka.
- Kreiranje lokalne strategije zapošljavanja posebno osetljivih populacionih grupa kroz partnersku saradnju Nacionalne službe za zapošljavanje, Centra za socijalni rad i relevantnih lokalnih udruženja, uključujući organizacije nacionalnih manjina, udruženja žena i rodno senzitivne organizacije, udruženja mladih, sakupljača otpada, osoba sa invaliditetom i poljoprivrednika. Ovaj pristup omogućava integrisano planiranje mera i inicijativa koje odgovaraju specifičnim potrebama zajednice, istovremeno jačajući lokalne kapacitete i promovišući inkluzivnost na tržištu rada.
- Promocija obuka i informisanje u zajednici putem terenskih kampanja i poseta zajednicama.
- Osnivanje lokalnih timova za zapošljavanje koji bi koordinisano radili na identifikaciji i podršci pripadnika posebno osetljivih populacionih grupa. Tim bi obuhvatao predstavnike JLS (službenik za društvene delatnosti, porodični asistenti, romski koordinatori), NSZ, Centra za socijalni rad, obrazovnih ustanova, civilnog sektora, privredne komore, kancelarija za mlade, kao i pravika. Takav multidisciplinarni pristup omogućava efikasnu identifikaciju potreba, razmenu informacija i pružanje sveobuhvatne podrške pri zapošljavanju posebno osetljivih populacionih grupa.
- Projektne inicijative i programi, namenjeni zapošljavanju romske populacije.

Na ovaj način, NSZ može postati ključni partner u jačanju održive zapošljivosti pripadnika posebno osetljivih populacionih grupa, kroz implementaciju lokalno prilagođenih i lako primenljivih mera. To uključuje aktivno povezivanje sa zajednicom, pružanje praktičnih i relevantnih obuka, mentorstvo, podršku u pripremi radne biografije, kao i facilitiranje kontakta sa lokalnim poslodavcima. Ovako osmišljen pristup doprinosi ne samo povećanju zapošljivosti, već i osnaživanju i inkluziji osetljivih populacionih grupa u društveno-ekonomski život zajednice.



# Preduzetništvo i subvencije za posebno osetljive populacione grupe

Zaposleni u JLS, a posebno u NSZ, imaju važnu ulogu u informisanju građana o dostupnim merama podrške, uključujući subvencije za preduzetništvo namenjene pripadnicima i pripadnicama posebno osetljivih populacionih grupa. Jačanje kapaciteta i dostupnosti informacija u ovoj oblasti može doprineti većem iskorišćavanju ovih mera, čime se podstiče ekonomsko osnaživanje pojedinaca, ali i jačaju socijalno-ekonomski potencijali lokalnih zajednica. Pravovremeno i jasno komuniciranje mogućnosti predstavlja ključni korak ka stvaranju inkluzivnijeg tržišta rada.

Informacije o pravima i mogućnostima koje su dostupne posebno osetljivim populacionim grupama trebalo bi da budu dostupne putem više kanala: na internet portalu JLS, oglasnim tablama, u prostorijama NSZ, kao i kroz programe savremenog opismenjavanja i druge lokalne obrazovne i obuke organizovane u JLS. Ovaj pristup osigurava široku dostupnost informacija i omogućava lakše uključivanje ranjivih grupa u društvene i ekonomske tokove zajednice.

Cilj JLS nije samo smanjenje nezaposlenosti i pružanje mogućnosti zapošljavanja posebno osetljivim populacionim grupama koje su pretežno ekonomski ugrožene, već i podsticanje ekonomskog razvoja u zajednicama koje su udaljene od ekonomskih centara i nemaju dovoljno razvijenu lokalnu privredu. Ove aktivnosti doprinose očuvanju lokalnih zajednica suočenih sa opadajućim brojem stanovnika i migracijama prema većim gradovima, istovremeno jačajući socio-ekonomske kapacitete i održivost JLS.

Ova znanja predstavljaju ključnu osnovu za pravovremeno informisanje potencijalnih korisnika i povećanje njihovih mogućnosti za ekonomsko osamostaljivanje. Paralelno, podsticanje preduzetništva doprinosi jačanju i revitalizaciji lokalne ekonomije, posebno u sredinama koje se suočavaju sa demografskim promenama i izazovima ekonomske održivosti.

Izazovi u primeni ovih mera uključuju:

- Ograničenu informisanost ciljne grupe o dostupnim programima i mogućnostima podrške.
- Složen pristup sredstvima zbog procedura koje zahtevaju dodatnu pomoć i mentorske podrške.
- Potrebu za jačanjem kapaciteta JLS u izradi poslovnih planova i sprovođenju mentorskih programa.
- Nedostatak aktivnih mera zapošljavanja posebno prilagođenih potrebama sakupljača otpada.

## Preporuke:

- Organizovati lokalne informativne kampanje o dostupnim subvencijama i podršci za preduzetništvo, uključujući praktične radionice i promotivne aktivnosti.
- Uspostaviti lokalne inkubatore za socijalno i mikro preduzetništvo, uz mentorstvo iskusnih preduzetnika i podršku predstavnika NSZ.
- Razviti jednostavne pakete i šablone za izradu poslovnog plana, dostupne u papirnom i elektronskom obliku, prilagođene potrebama ranjivih grupa.
- Obezbediti kontinuiranu obuku zaposlenih u NSZ i JLS o merama podrške, uz stalnu komunikaciju sa centralnim nivoom.
- Povezati korisnike sa civilnim sektorom koji pruža podršku u pripremi projektnih aplikacija, razvoju biznisa i mentorskom vođenju.
- Uspostaviti sistem praćenja i evaluacije uspešnosti podržanih preduzetničkih inicijativa, kako bi se programi kontinuirano unapređivali na osnovu stečenih iskustava.

Ovim pristupom otvara se prostor za razvoj održivih i lokalno relevantnih preduzetničkih inicijativa koje ne samo da doprinose dugoročnom smanjenju siromaštva, već i jačanju ekonomske samostalnosti posebno osetljivih populacionih grupa, unapređuju socijalnu koheziju i podstiču aktivno uključivanje lokalne zajednice u proces održivog razvoja.

# Obuka za pisanje projekata i traženje alternativnih izvora prihoda

Cilj ove obuke je jačanje kapaciteta zaposlenih u JLS, kako bi izazove i potrebe posebno osjetljivih populacionih grupa mogli da adresiraju efikasnije, brže i smislenije. Ovakav pristup omogućava veću nezavisnost od opštinskog i državnog budžeta, što ubrzava rešavanje socijalnih i ekonomskih pitanja koja nisu uvek prioritet u planovima razvoja i nisu u potpunosti usklađena sa lokalnim ekonomskim napretkom.

Obuka može biti organizovana uz angažovanje specijalizovanih predavača, a finansirana iz postojećih budžetskih sredstava opštine namenjenih za stručno usavršavanje zaposlenih. U slučaju nedostatka sredstava, moguće je uspostaviti saradnju sa civilnim sektorom, čime se jača partnerski odnos sa organizacijama civilnog društva, posebno u manjim sredinama gde njihov angažman može biti ključan.

Uvođenje redovnih ciklusa obuka (dva do tri puta godišnje) doprinosi razvoju „institucionalnog pamćenja“ u JLS, jača kompetencije zaposlenih i povećava konkurentnost u pripremi i realizaciji projekata koji se odnose na razvoj zajednice, inkluziju ranjivih grupa i zapošljavanje.

## Preporuke:

- Organizovati redovne, godišnje cikluse obuka za pisanje projekata, uz sistematsku evaluaciju učinka i praćenje primene naučenih lekcija u praksi.
- Osigurati aktivno uključivanje svih relevantnih sektora u JLS – obrazovanja, socijalne zaštite, kulture i zapošljavanja – u proces obuka, čime se jača koordinacija i integracija projekata sa lokalnim potrebama.
- Razviti centralizovanu bazu informacija o dostupnim nacionalnim i međunarodnim donatorima, fondovima i konkursima, koja bi bila dostupna svim relevantnim sektorima unutar JLS.
- Kreirati i ojačati mrežu saradnje između JLS i organizacija civilnog društva radi zajedničkog apliciranja na projekte, razmene iskustava i transfera znanja.
- Promovisati i podržati formiranje internih timova unutar opštinskih službi zaduženih za pisanje projekata, sa posebnim fokusom na inkluzivne mere i socijalnu politiku, čime se osigurava kontinuitet i profesionalizacija procesa apliciranja.

Na ovaj način, JLS bi dobila fleksibilan i praktičan alat za efikasno rešavanje izazova koji prevazilaze uobičajene budžetske okvire, uz istovremeno jačanje proaktivnosti lokalne uprave, unapređenje koordinacije između sektora i podsticanje razvoja usmerenog ka socijalnoj inkluziji, ekonomskoj samostalnosti i održivom rastu.

# Zadružni rad

Zadružni rad predstavlja održiv i kolektivno oslonjen mehanizam ekonomskog osnaživanja posebno osetljivih populacionih grupa, naročito u zajednicama gde pojedinačni oblici preduzetništva nisu praktično ostvarivi. Ovaj oblik udruživanja u cilju zajedničke proizvodnje, prerade, otkupa, prodaje ili pružanja usluga ima posebno značajnu ulogu među sakupljačima otpada, ali i u drugim granama ekonomije koje su pristupačne nižekvalifikovanim grupama (npr. poljoprivreda, zanatstvo, čišćenje, usluge u zajednici).

Zadružni rad još je jedan vid ekonomskog osamostaljivanja pripadnika posebno osetljivih populacionih grupa sa zajedničkim ili sličnim zanimanjem/interesovanjem. Zadružni rad omogućava registraciju kao pravno lice, bez velikog tereta na pojedincima.

S obzirom na to da je ovaj vid organizacije, prema rezultatima istraživanja porodica sakupljača otpada sprovedenog u okviru PRO Programa, pokazao visok stepen prihvatanja i interesa među pripadnicima posebno osetljivih populacionih grupa, preporučljivo je da JLS i NSZ prioriteto usmere pažnju na ovu opciju. Ovo treba posmatrati kao komplementarnu strategiju pored samostalnog preduzetništva, koje se u praksi pokazalo manje atraktivnim zbog obaveze obezbeđenja žiranata, što predstavlja značajnu prepreku za uključivanje posebno osetljivih populacionih grupa. Razlozi za to uključuju:

- mogućnost zajedničkog nastupa na tržištu,
- raspodelu rizika među članovima,
- izbegavanje barijera kao što su obaveza žiranta i individualni kreditni zahtevi,
- kolektivnu odgovornost i međusobnu podršku unutar grupe.

Zadruga, kao pravno lice, omogućava članovima da formalizuju svoj rad, pristupe subvencijama i programima podrške, lakše obezbede sirovine, opremu ili transportna sredstva, ali i da se organizuju za zajedničko pregovaranje sa lokalnim komunalnim preduzećima i reciklažnim centrima.

## Preporuke:

- JLS bi trebalo da iniciraju informativne i edukativne sesije o zadružnom organizovanju, uz aktivno učešće postojećih zadruga i stručnjaka iz oblasti socijalne ekonomije.
- NSZ i lokalne kancelarije za Lokalni ekonomski razvoj (LER) mogu pružati pravnu i savetodavnu podršku zainteresovanim grupama u procesu osnivanja i registracije zadruga.
- Razviti jednostavne i pristupačne vodiče za osnivanje i vođenje zadruga, prilagođene nivou pismenosti korisnika, uključujući prevode na romski jezik.
- Obezbediti start-up fondove, prioritetne subvencije ili druge finansijske instrumente za zadruga čiji su članovi isključivo pripadnici posebno osetljivih populacionih grupa.
- U planovima razvoja JLS, zadrugarstvo treba prepoznati kao važan model inkluzivnog lokalnog razvoja i integrisati ga u strateške i operativne dokumente.
- Uključiti novoosnovane zadruga u lokalni sistem upravljanja otpadom, što bi obezbedilo održivost i funkcionalnu integraciju u lokalnu ekonomiju.

Zadružni model pruža dugoročne koristi kroz jačanje socijalne integracije, zajedničke odgovornosti, samopouzdanja članova i formalnog priznanja njihovog doprinosa lokalnoj ekonomiji. Pravilnim vođenjem i podrškom, zadružno organizovanje može postati ključna alatka za smanjenje siromaštva i nezaposlenosti, kao i za unapređenje lokalne inkluzije i održivog razvoja.

# Saradnja sa civilnim sektorom

Civilni sektor predstavlja važnog partnera u jačanju kapaciteta JLS, posebno u oblastima pisanja i podnošenja projekata, pristupa potencijalnim investitorima, kao i zastupanja interesa ranjivih grupa. U manjim sredinama, gde civilni sektor često nije razvijen, njegova aktivacija i razvoj postaju ključni za unapređenje životnog standarda, poboljšanje uslova života i efikasnije rešavanje socijalnih pitanja na lokalnom nivou.

Kao primer dobre prakse može se navesti projekat „Pospešivanje zapošljivosti mladih Roma“, koji je realizovala Fondacija za obrazovanje Roma u periodu 2016–2018. godine (I faza) i nastavljen od 2018. godine nadalje (II faza), zbog uspešnosti prve faze. Projekat je obuhvatao praktičnu podršku i efikasne mehanizme usmerene na: eliminaciju diskriminacije, omogućavanje pristupa kvalitetnom obrazovanju, unapređenje zapošljivosti i stvaranje održivih uslova za uključivanje Roma i Romkinja na tržište rada.<sup>1</sup>

Pospešivanje zapošljivosti mladih Roma i Romkinja moguće je ostvarivanjem sledećih mera:

- Obezbeđivanje pohađanja stručnih obuka mladim Romima i Romkinjama
- Organizovanje radionica sa ciljem jačanja životnih veština i pospešivanja zapošljivosti mladih Roma i Romkinja
- Organizovanje plaćenih stažiranja za mlade Rome i Romkinje u skladu sa njihovim zanimanjima i interesovanjima
- Uspostavljanje saradnje sa poslodavcima iz javnog, privatnog sektora i međunarodnog sektora

Takođe, JLS imaju mogućnost osnivanja ili povezivanja sa lokalnim institucijama civilnog sektora, čije bi sedište bilo u neposrednoj blizini ili unutar same JLS. Ovakva integracija omogućava precizno usmeravanje aktivnosti civilnog sektora na rešavanje lokalno relevantnih pitanja, ubrzava procese donošenja odluka i implementacije mera, te jača kapacitet zastupanja i zaštite prava ranjivih grupa. Na ovaj način civilni sektor postaje efikasan partner u ostvarivanju inkluzivnog i održivog lokalnog razvoja.

## Preporuke:

- Uspostaviti formalne mehanizme saradnje između JLS i civilnog sektora kroz Memorandume o razumevanju, zajedničke radne grupe i projektne timove.
- Identifikovati i mapirati postojeće organizacije civilnog društva na teritoriji JLS i redovno ih uključivati u konsultativne i planerske procese.
- Podržavati inicijative za osnivanje novih organizacija u mestima gde civilni sektor nije prisutan, kroz dodelu prostora, savetodavnu i logističku podršku.
- Uključiti civilni sektor u proces planiranja i realizacije budžeta JLS u oblastima socijalne politike, obrazovanja i zapošljavanja.
- Aktivno učestvovati u projektima civilnog sektora kao partneri ili suaplikanti, radi jačanja kapaciteta i obezbeđivanja dodatnih izvora finansiranja.

Saradnja sa civilnim sektorom doprinosi razvoju inkluzivnijih politika, jača demokratski kapacitet JLS, povećava njenu transparentnost i odgovornost prema svim građanima, posebno pripadnicima osetljivih populacionih grupa.

---

<sup>1</sup> Aktivnosti projekta bile su organizovane kroz tri ključne komponente:

- Srednjoškolski stipendijski i mentorski program – obuhvatao je Rome i Romkinje koji redovno pohađaju srednje škole, s ciljem uspešnog završetka obrazovanja i smanjenja stope napuštanja školovanja;
- Pospešivanje zapošljivosti mladih Roma i Romkinja – kroz kurseve, obuke i mentorski rad sa ciljem osnaživanja kompetencija potrebnih na tržištu rada;
- Obrazovna reintegracija Roma povratnika/ca – pružanje podrške za reintegraciju u obrazovni sistem i povećanje šansi za zapošljavanje.

Ovaj projekat predstavlja značajan primer kako aktivno uključivanje civilnog sektora može doprineti jačanju kapaciteta lokalnih vlasti, unapređenju socijalnog razvoja i inkluziji ranjivih grupa.



# Lokalna međupovezanost različitih JLS

Jedan od ključnih izazova sa kojima se suočavaju manje razvijene JLS jeste ograničen institucionalni i ljudski kapacitet za sprovođenje sveobuhvatnih programa podrške posebno osetljivim populacionim grupama. Ograničeni broj zaposlenih, nedovoljni budžetski kapaciteti, manjak stručnog kadra, kao i otežan pristup eksternim fondovima, često sprečavaju JLS da deluju samostalno i efikasno. U tom kontekstu, međusobna povezanost i umrežavanje JLS predstavljaju održivo i strateško rešenje za jačanje njihovih kapaciteta i unapređenje lokalnih politika.

Lokalna međupovezanost omogućava razmenu znanja, praksi i resursa između JLS koje se suočavaju sa sličnim izazovima. Ovakva saradnja može biti formalizovana kroz međugradske radne grupe, regionalne savete, zajedničke projektne aplikacije, kao i razmenu službenika i stručnih lica u ključnim oblastima poput socijalne zaštite, obrazovanja i zapošljavanja. Time se ne samo postiže efikasnija alokacija resursa, već se i značajno povećava ukupni uticaj socijalnih politika na regionalnom nivou.

Iskustvo u okviru PRO Programa pokazuje da JLS koje su uspostavile koordinisane mehanizme razmene informacija, zajedničkih obuka i razvoja zajedničkih inicijativa lakše ostvaruju pristup finansijskoj i tehničkoj podršci, a istovremeno pružaju kvalitetnije usluge građanima. Na primer, razmena iskustava između JLS koje već imaju razvijene mehanizme saradnje sa civilnim sektorom može značajno unaprediti kapacitete manje razvijenih opština koje tek započinju te procese.

## Mogućnosti za unapređenje međupovezanosti:

- Jačanje formalnih mehanizama saradnje među jedinicama JLS. Ovo može biti ostvareno uz podršku Stalne konferencije gradova i opština (SKGO) kao centralne referentne tačke za razvijanje i primenu modela formalne saradnje, uključujući: protokole o saradnji između JLS i drugih sektorskih aktera, memorandume o razumevanju (MoU), kao i modele ugovora za zajedničku realizaciju projekata i inicijativa.
- Administrativni kapaciteti zaposlenih u manjim opštinama mogu biti dodatno osnaženi kako bi se olakšala implementacija novih programa i mera, posebno onih usmerenih na podršku ranjivim grupama.
- Unapređenje zajedničkih digitalnih alata i baza za komunikaciju, što bi doprinelo efikasnijoj saradnji i razmeni informacija.
- Podizanje svesti o benefitima međuopštinske saradnje može dodatno motivisati JLS da iniciraju i učestvuju u zajedničkim aktivnostima.
- Inicijative za međusobno povezivanje izvan okvira pojedinačnih projekata mogu doprineti dugoročnoj održivosti i jačanju partnerskih odnosa između lokalnih zajednica.

## Preporuke:

- Formirati međujedinične koordinacione timove za razmenu znanja i zajedničko učešće u projektima koji se odnose na zapošljivost i inkluziju posebno osetljivih populacionih grupa.
- Iskoristiti Stalnu konferenciju gradova i opština (SKGO) kao centralno mesto za razvoj i primenu formalnih mehanizama koji podržavaju rešavanje izazova sa kojima se suočavaju JLS.
- Uspostaviti elektronske platforme i baze podataka za deljenje resursa, dokumentacije, modela rešenja i primera dobre prakse među JLS.
- Organizovati zajedničke edukacije i stručna savetovanja namenjena lokalnim timovima iz više JLS, radi razmene iskustava i osnaživanja kapaciteta.
- Formalizovati regionalne mreže malih JLS kroz protokole o saradnji radi zajedničkog učešća na konkursima kod međunarodnih i nacionalnih donatora.
- Uključiti regionalne razvojne agencije kao posrednike i facilitatorske partnere u međujediničnim inicijativama.

Međupovezanost JLS omogućava optimalno korišćenje postojećih kapaciteta i stvara sinergiju koja vodi ka stabilnijem, inkluzivnijem i efikasnijem lokalnom razvoju, sa posebnim fokusom na potrebe i prava posebno osetljivih populacionih grupa.



# Rodna ravnopravnost

Rodna ravnopravnost predstavlja važan aspekt senzitivizacije zaposlenih u JLS u pogledu potreba i izazova s kojima se suočavaju posebno osjetljive populacione grupe. Iako postoje zakonski okviri koji regulišu ovu oblast, istraživanja pokazuju da mnogi zaposleni u javnim institucijama još uvek nisu u potpunosti upoznati sa pravima i mogućnostima, niti sa načinima pružanja podrške i zaštite žrtvama rodno zasnovanog i porodičnog nasilja. Ovo nasilje predstavlja najoštrij oblik kršenja principa rodne ravnopravnosti i neretko pogađa pripadnike posebno osjetljivih populacionih grupa, sa posebnim akcentom na romsku zajednicu, koja čini značajan deo sakupljača otpada.

Osim nasilja nad ženama, izazovi rodne ravnopravnosti obuhvataju i praksu ranog sklapanja brakova i prerano napuštanje školovanja kod devojaka. Analiza lokalnih praksi pokazuje da se nasilje nad ženama pominje u svega četiri od dvanaest mapiranih JLS (Bač, Kula, Obrenovac i Valjevo), dok su obrazovanje i vršnjačko nasilje identifikovani u tri JLS (Bač, Šid i Loznica). Programi za prepoznavanje nasilja nad ženama postoje u jednoj JLS (Bač), a strateška dokumenta i lokalni akcioni planovi koji se bave ovom temom registrovani su u dve JLS (Valjevo i Šid).

Ovi podaci ukazuju na prostor za dalji razvoj senzitivizacije zaposlenih u JLS kada je reč o rodnoj ravnopravnosti, kao i na potrebu jačanja kapaciteta za integrisano pristupanje pitanjima socijalne, ekonomske i kulturne jednakosti posebno osjetljivih populacionih grupa.

## Ključne oblasti za unapređenje rodne ravnopravnosti:

- Jačanje kapaciteta i senzibilizacije zaposlenih u JLS u vezi sa rodnom ravnopravnošću i rodno zasnovanim nasiljem.
- Osnaživanje primene Zakona o rodnoj ravnopravnosti i postojećih strateških dokumenata kroz praktične smernice i lokalne inicijative.
- Uspostavljanje i razvoj lokalnih mehanizama za prevenciju i zaštitu, kako bi se podržale žrtve nasilja i promovisala kultura jednakosti.
- Promovisanje normi i praksi koje podstiču ravnopravnost i inkluziju, uz smanjenje uticaja tradicionalnih obrazaca koji mogu ograničiti jednakost.
- Razvoj ciljanih programa za ekonomsko i obrazovno osnaživanje žena i devojčica, sa fokusom na dugoročnu održivost i lokalni razvoj.

## Zakonski okvir sprečavanja rodno zasnovanog nasilja:

- Zakon o sprečavanju nasilja u porodici
- Krivični zakonik
- Zakon o policiji
- Porodični Zakon
- Zakon o rodnoj ravnopravnosti (suspendovan)
- Zakon o socijalnoj pomoći
- Zakon o zabrani diskriminacije
- Nacionalna strategija za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja

Promene na polju rodne ravnopravnosti moguće je ostvariti kroz kontinuirano podizanje nivoa informisanosti zaposlenih u JLS, posebno u zdravstvenim, socijalnim i obrazovnim sektorima, ali i kroz rad sa posebno osjetljivim populacionim grupama. Praćenje učestalosti nasilja prema ženama i podsticanje prijavljivanja nasilja doprinosi ne samo zaštiti žrtava, već i kreiranju ciljnih programa koji obuhvataju socijalnu, obrazovnu i profesionalnu podršku, kao i podizanje svesti o pravima žena.

Rodna ravnopravnost donosi koristi celoj zajednici, te je važno promovisati je ne samo kao emancipatorski element za žene, već i kao faktor koji doprinosi održivom razvoju i napretku zajednice u celini.

Sa aspekta JLS, moguće je dalje unaprediti ili razviti strateška i druga dokumenta javnih politika koja se bave rodnom ravnopravnošću, uspostaviti lokalne mehanizme, te osmisliti i organizovati programe namenjene Romkinjama i romskim devojčicama, sa posebnim fokusom na prevenciju ranih brakova, koji iako nezakoniti, i dalje ostaju prisutni u određenim zajednicama.

## Preporuke:

- Unaprediti edukaciju zaposlenih u lokalnim institucijama, posebno u oblastima zdravstva, obrazovanja, socijalne zaštite i lokalne uprave, ali i lokalne policijske uprave o prepoznavanju i reagovanju na rodno zasnovano nasilje i neravnopravnost.
- Razviti lokalne akcione planove za rodnu ravnopravnost u svim JLS, sa fokusom na konkretne mere za prevenciju nasilja, obrazovanje i osnaživanje žena.
- Saradnja sa civilnim sektorom, naročito organizacijama koje imaju iskustva u radu sa romskim zajednicama i ženama, u cilju izrade i sprovođenja programa podrške žrtvama nasilja i edukacije mladih.
- Razviti i implementirati lokalne kampanje za podizanje svesti o značaju rodne ravnopravnosti i štetnosti ranih brakova.
- Obezbediti psihosocijalnu podršku za žrtve nasilja.
- Obezbediti podršku od strane JLS onim institucijama i udruženjima koja su posvećena rešavanju pitanja nasilja nad ženama kroz podršku, ali i finansijsko osamostaljivanje, te ih konsultovati u radu i kreiranju dokumenata javne politike.
- Usmeriti resurse na stvaranje sigurnih prostora za žene u zajednici (centri za savetovanje, dnevni boravci i sl.).

# Pravo na zdravstvenu zaštitu

Pravo na zdravstvenu zaštitu i pristup kvalitetnim zdravstvenim uslugama jedno je od ključnih prava čije ostvarivanje treba dodatno osnažiti kada je reč o posebno osetljivim populacionim grupama, poput sakupljača otpada. U cilju unapređenja dostupnosti i kvaliteta zdravstvene zaštite, posebno je važno kontinuirano raditi na jačanju poverenja, razumevanja i međusobne komunikacije između zdravstvenih radnika i korisnika iz posebno osetljivih populacionih grupa. Podizanje svesti i senzitivizacija zaposlenih u zdravstvenim ustanovama o specifičnim izazovima sa kojima se suočavaju pripadnici ovih zajednica, predstavlja važan korak ka jačanju socijalne inkluzije i jednakih mogućnosti za sve. Prevencija i rano prepoznavanje zdravstvenih potreba mogu se uspešno sprovesti samo u okruženju koje neguje poštovanje, empatiju i jednak pristup zdravstvenim uslugama za svakog građanina.

Primenjujući taktiku istupanja prema posebno osetljivim populacionim grupama sa institucijalne strane, pojednostavljeno *ne čekajte da ranjive grupe dođu vama, već istupite vi prema njima*, neophodno je organizovati posebne pozive na organizovane preventivne preglede putem Centra za socijalni rad, obrazovnih ustanova, možda čak i NSZ. Pored toga, radi boljeg ostvarivanja prava iz zdravstvene zaštite neophodna je tešnja saradnja Centra za socijalni rad i domova zdravlja/zdravstvenih centara. Na kraju, potrebno je kontinuirano jačanje svesti o važnosti zdravstvene zaštite u lokalnim naseljima, a u praksi organizovati i preglede u samim naseljima, tamo gde je to ostvarivo. Za tako nešto trebalo bi ojačati službu za polivalentnu patronažu koja obilazi teren i poznaje situaciju sa posebno osetljivim populacionim grupama i angažovati romske zdravstvene medijatorke sa uspostavljanje bolje saradnje i poverenja sa romskim stanovništvom. Ukoliko nije moguće na taj način, u koordinisanju ovih aktivnosti od pomoći mogu biti i romski koordinatori.

Rad zdravstvenih medijatorki, koje su do sada bile Romkinje, od 2008. godine doveo je do merljivih poboljšanja u zdravlju i socijalnoj uključenosti romske populacije. Ovi rezultati uključuju obezbeđivanje ličnih dokumenata, upis u matične knjige rođenih, izdavanje zdravstvenih knjižica, unapređenje reproduktivnog zdravlja Romkinja, smanjenje smrtnosti odojčadi i dece do pet godina, kao i aktivno uključivanje ove zajednice u preventivne preglede i podizanje zdravstvene kulture.

Ovaj pristup je doprineo jačanju poverenja u institucije i unapređenju socijalne inkluzije. Rad romskih medijatorki u sistemu zdravstvene zaštite pokazao se kao efikasan model integracije Roma i Romkinja u zdravstveni sistem i prepoznat je kao najbolja praksa, koja se može primeniti i za druge posebno osetljive populacione grupe.

Kada je reč o sakupljačima otpada, preporučuje se da zdravstvene ustanove pružaju preventivnu sanitarnu zaštitu na radu, dok bi poslodavci, nakon otvaranja reciklažnih centara, trebalo da je organizuju u saradnji sa zdravstvenim ustanovama.

## Preporuke:

- Organizovanje terenskih preventivnih pregleda u naseljima u kojima žive sakupljači otpada, u saradnji sa domovima zdravlja, centrima za socijalni rad i lokalnim kancelarijama NSZ.
- Obezbeđivanje proaktivnih poziva posebno osetljivim populacionim grupama na preglede putem pisama, poseta ili kontakta preko medijatora u zajednici.
- Osnovati kratke periodične kurseve o higijeni (pranje ruku, zuba i ostala osnovna higijena), zdravlju, preventive i pravovremenom reagovanju.
- Senzitivizacija zdravstvenih radnika kroz obavezne radionice i kontinuiranu edukaciju o pravima pacijenata iz posebno osetljivih populacionih grupa i etičkim standardima u radu.
- Uspostavljanje koordinacije između domova zdravlja i centara za socijalni rad, kako bi se omogućila razmena podataka, praćenje obuhvata preventivnim merama i zajedničko planiranje intervencija.
- Izrada i distribucija jednostavnih brošura i vodiča na jezicima koje govore pripadnici posebno osetljivih populacionih grupa, sa informacijama o dostupnim uslugama i procedurama ostvarivanja prava.
- Obezbeđivanje sanitarne zaštite sakupljačima otpada, redovne vakcinacije prema kalendaru, zaštitnu opremu i edukaciju o higijeni na radu okviru postojećih službi medicine rada u domovima zdravlja.
- Razviti protokole za hitnu pomoć i psihosocijalnu podršku, posebno za žene i decu u marginalizovanim zajednicama koje su dodatno izložene nasilju, zlostavljanju ili zanemarivanju.

# Socijalna i radna prava

Šira društvena integracija posebno osjetljivih populacionih grupa zahteva dobro poznavanje sopstvenih socijalnih i radnih prava, što je moguće uz podršku JLS i njihovih zaposlenih. Posebno je važno kontinuirano raditi na promeni svesti kako lokalnog stanovništva, tako i samih pripadnika posebno osjetljivih populacionih grupa o njihovom položaju i mogućnostima za aktivno učešće u društvu.

Predškolske i školske ustanove igraju ključnu ulogu u stvaranju tolerantne i inkluzivne sredine, delujući kao agenti socijalizacije od najranijeg uzrasta. Uz podršku drugih zaposlenih u JLS, ove ustanove mogu aktivno doprineti podizanju svesti kod romske populacije o mogućnostima ranog upisa dece u predškolske ustanove. Time se olakšava kasnije uključivanje u školski sistem, smanjuje rizik od diskriminacije i doprinosi kontinuitetu obrazovanja. Deca iz posebno osjetljivih populacionih grupa češće završavaju osnovno i nastavljaju srednje obrazovanje, dok roditelji stižu veće mogućnosti za zapošljavanje i ekonomsku stabilnost.

Razvoj i poštovanje socijalnih prava može se dodatno podstaći uključivanjem kulturnih i sportskih centara kroz besplatne predstave, sportske aktivnosti, radionice i druge rekreativne sadržaje. Učešće u zajedničkim manifestacijama jača osećaj pripadnosti zajednici i doprinosi smanjenju predrasuda.

## Uloga obrazovnih i kulturnih ustanova

Predškolske i školske ustanove predstavljaju prve dodire dece sa formalnim sistemom i mogu postati ključni akteri u prevenciji socijalne isključenosti i diskriminacije. JLS mogu osnažiti ove ustanove da:

- aktivno uključuju decu iz posebno osjetljivih populacionih grupa u jasleni i predškolski sistem;
- razvijaju partnerske odnose sa porodicama kroz redovne sastanke, radionice i terenske obilaske;
- primenjuju vršnjačku edukaciju, mentorstvo i afirmativne pristupe u radu sa decom;
- sprovode obuke nastavnog osoblja o radu sa posebno osjetljivim populacionim grupama.

Kulturni i sportski centri doprinose inkluziji kroz besplatne sadržaje za decu i mlade iz posebno osjetljivih populacionih grupa, uključujući pozorišne predstave, radionice, sportske sekcije i likovne aktivnosti. Učešće u ovakvim programima podstiče osećaj zajedništva i pripadnosti, jača socijalnu koheziju i smanjuje stereotipe.

## Informisanje i podizanje svesti

S obzirom da diskriminacija često počiva na neznanju i stereotipima, JLS bi trebalo da pokrenu lokalne kampanje za podizanje svesti o:

- životnim uslovima pripadnika posebno osjetljivih populacionih grupa;
- izazovima sa kojima se susreću u ostvarivanju svojih prava;
- primerima dobre prakse i uspešnih integracija;
- zakonskim obavezama i mehanizmima zaštite.

Ovakve kampanje mogu se realizovati putem lokalnih medija, plakata, tribina, kao i kroz školske i kulturne programe.



### Preporuke:

- Formirati kontakt tačke unutar JLS specijalizovane za pružanje informacija o socijalnim i radnim pravima, uz podršku prevodilaca i posrednika iz zajednice.
- Uspostaviti saradnju sa obrazovnim ustanovama radi identifikacije i praćenja dece iz posebno osetljivih populacionih grupa, kao i uključivanja porodica u obrazovne procese.
- Organizovati ciklične radionice i pravno-informativne dane u naseljima, kako bi se pružila neposredna podrška u ostvarivanju prava.
- Integrisati socijalne i radne teme u lokalne razvojne strategije i lokalne akcione planove (LAP-ove), uz definisanje konkretnih ciljeva i indikatora.
- Podstaći lokalne kulturne i sportske institucije da razvijaju inkluzivne programe koji omogućavaju veću društvenu participaciju posebno osetljivih populacionih grupa.

# Zaključak

Zapošljavanje i inkluzija posebno osjetljivih populacionih grupa, posebno sakupljača otpada, predstavljaju složen društveni izazov koji zahteva koordinisano, proaktivno i empatično delovanje svih relevantnih aktera, sa JLS u središtu tih napora. Vodeći se maksimumom „Ne tražite da ranjive grupe dođu vama – istupite vi prema njima“, ovaj Priručnik promoviše pristup u kojem JLS ne čekaju da im se obrate oni koji se nalaze na društvenim marginama, već samoinicijativno otvaraju vrata, aktivno pristupaju zajednicama i kreiraju uslove za inkluzivno uključivanje svih svojih građanki i građana u društveni i ekonomski život.

Uloga JLS je višeslojna: one predstavljaju neposredne tačke kontakta sa građankama i građanima, ali i platforme gde se prepliću različiti sektori, socijalna zaštita, zapošljavanje, obrazovanje, zdravstvo, komunalne usluge i kultura. Kroz partnerski pristup, koji uključuje nacionalne institucije, civilni sektor i međunarodne organizacije, JLS imaju kapacitet da oblikuju lokalne politike koje su ne samo reaktivne, već transformativne i dugoročno održive. Primena principa iz ovog Priručnika omogućava JLS da postanu pokretači promena koje vode ka većoj socijalnoj pravdi, ravnopravnosti i inkluziji svih, sa posebnim fokusom na sakupljače otpada.

Praktične preporuke, od razvoja lokalnih akcionih planova i međusektorske saradnje, preko osnaživanja stručnjaka i uvođenja inovativnih mehanizama podrške, do jačanja uloge posebno osjetljivih populacionih grupa, kao aktivnih aktera promena, jasno pokazuju da inkluzija nije samo etički imperativ i pitanje socijalne pravde, već i strateški pravac za održiv lokalni razvoj, jačanje lokalne ekonomije i poboljšanje kvaliteta života svih građanki i građana.

Iskustva i nalazi iz PRO Programa, potvrđuju da lokalne inicijative koje su zasnovane na relevantnim podacima, planirane u skladu sa stvarnim potrebama zajednica i vođene principima solidarnosti, donose merljive i dugoročne rezultate. Takve inicijative pokazuju da je uključivanje posebno osjetljivih populacionih grupa u društveni i ekonomski život ne samo ostvarivo, već i korisno za čitavu zajednicu.

Na kraju, zapošljavanje osjetljivih populacionih grupa, posebno sakupljača otpada trebalo bi posmatrati ne kao obavezu ili teret, već kao priliku – priliku da društvo postane funkcionalnije i pravednije, da privreda dobije novu radnu snagu, a da sami pripadnici posebno osjetljivih populacionih grupa ostvare dostojanstven, samostalan i ispunjen život. Samo zajedničkim delovanjem, zasnovanim na poverenju, međusobnom uvažavanju, aktivnom uključivanju i principima ravnopravnosti, moguće je graditi lokalne zajednice u kojima su sve građanke i građani ravnopravno uključeni, uvaženi i podržani u ostvarivanju svojih potencijala, što doprinosi dugoročnoj stabilnosti, koheziji i održivom razvoju zajednice.

## APPENDIX 1:

# Primer agende jednodnevne obuke za zaposlene u JLS

|               |                                                                                                                                                                                                                                          |
|---------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 09:00 – 09:30 | Registracija učesnika/ca i uvodna reč <i>Plenarna sesija</i>                                                                                                                                                                             |
| 09:30 – 10:30 | Razumevanje diskriminacije: vrste, mehanizmi i posledice <i>Predavanje i diskusija</i>                                                                                                                                                   |
| 10:30 – 11:15 | <b>Zakonodavni okvir: Zakon o zabrani diskriminacije, Konvencije, LAP-ovi</b><br><i>Interaktivna prezentacija</i>                                                                                                                        |
| 11:15 – 11:30 | Kafe pauza                                                                                                                                                                                                                               |
| 11:30 – 12:30 | <b>Rad sa posebno osetljivim populacionim grupama i senzitivna komunikacija</b><br><i>Radionica sa ulogama</i>                                                                                                                           |
| 12:30 – 13:15 | <b>Institucionalna koordinacija i uloge zainteresovanih strana</b><br>(JLS, CSR, NSZ, zdravstvo, škole, OCD) <i>Grupni rad</i>                                                                                                           |
| 13:15 – 14:00 | Ručak                                                                                                                                                                                                                                    |
| 14:00 – 15:00 | <b>Primena afirmativnih mera i upućivanje korisnika/ca na prava i usluge</b><br><i>Predavanje + analiza primera</i>                                                                                                                      |
| 15:00 – 15:45 | <b>Rad na razvoju lokalnih protokola za prepoznavanje i prijavu diskriminacije</b><br><i>Radionica i studije slučaja</i>                                                                                                                 |
| 15:45 – 16:15 | <b>Rodna ravnopravnost i zaštita žrtava nasilja – kako odgovara lokalni sistem?</b><br><i>Panel diskusija + primer prakse</i>                                                                                                            |
| 16:15 – 16:45 | <b>Evaluacija i dogovor o daljim koracima (lokalni plan obuke i dogovor o nastavku saradnje) i predstavljanje Programa savremenog opismenjavanja i Obuke o komunikacijskim i poslovnim veštinama</b><br><i>Diskusija i razmena ideja</i> |
| 16:45 – 17:00 | Zaključak i dodela sertifikata, <i>Završna reč</i>                                                                                                                                                                                       |

## APPENDIX 2:

# Primer agende jednodnevne obuke o komunikacijskim i poslovnim veštinama: *Sticanje savremenih životnih veština*

|               |                                                                                                                                                                                  |
|---------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 09:00 – 09:30 | Registracija učesnika/ca i uvodna reč <i>Plenarna sesija</i>                                                                                                                     |
| 09:30 – 10:30 | <b>Zakonodavni okvir: Zakon o radu, prava na radnom mestu, obaveze zaposlenog i obaveze poslodavca</b><br><i>Prezentacija</i>                                                    |
| 10:30 – 11:30 | <b>Pristup osnovnim uslugama Nacionalne službe za zapošljavanje (NSZ)</b><br><i>Prezentacija i diskusija</i>                                                                     |
| 11:30 – 11:45 | Kafe pauza                                                                                                                                                                       |
| 11:45 – 13:15 | <b>Tehnike traženja zaposlenja i usavršavanja, kao i efikasne podrške u institucijama JLS i lokalnim udruženjima i civilnom sektoru</b><br><i>Grupni rad i primeri iz prakse</i> |
| 13:15 – 14:00 | Ručak                                                                                                                                                                            |
| 14:00 – 15:00 | <b>Rešavanje radnih sporova</b><br><i>Grupni rad i primeri iz prakse</i>                                                                                                         |
| 15:00 – 15:45 | <b>Radna praksa i radno okruženje + primeri iz prakse</b><br><i>Radionica</i>                                                                                                    |
| 15:45 – 16:15 | <b>Rodna ravnopravnost u porodici, obrazovnom sistemu i na radnom mestu</b><br><i>Interaktivna prezentacija</i>                                                                  |
| 16:15 – 16:45 | <b>Treninzi usmereni na razvoj karijere</b><br><i>Prezentacija</i>                                                                                                               |
| 16:45 – 17:00 | <b>Zaključak, predstavljanje i dodela Ilustrovanog priručnika i sertifikata, predstavljanje programa Savremenog opismenjavanja</b><br><i>Završna reč</i>                         |



